

Keittiömestarin roolin rakentuminen direktiiveillä

Maija Vuorio

Pro gradu -tutkielma

Helsingin yliopisto

Toukokuu 2020

Tiedekunta – Fakultet – Faculty Humanistinen tiedekunta		Koulutusohjelma – Utbildningsprogram – Degree Programme Suomen kielen ja suomalais-ugrilaisten kielten ja kulttuurien maisteriohjelma
Opintosuunta – Studieriktning – Study Track Suomen kieli		
Tekijä – Författare – Author Maija Vuorio		
Työn nimi – Arbetets titel – Title Keittiömestarin roolin rakentuminen direktiiveillä		
Työn laji – Arbetets art – Level Pro gradu -tutkielma	Aika – Datum – Month and year Toukokuu 2020	Sivumäärä– Sidoantal – Number of pages 74 sivua + 2 liitettä
Tiivistelmä – Referat – Abstract <p>Tutkimuksessa tarkastellaan keittiömestarin roolin rakentumista direktiivien avulla. Tutkimuksen keskiössä ovat keittiön vuorovaikutustilanteet, jotka rakentuvat keittiötyöntekijöiden ja keittiömestarin välillä. Tutkimuksen tarkoituksena on eritellä ja analysoida keittiömestarin direktiivejä, ja pohtia niiden funktiota ja paikkaa keskustelussa.</p> <p>Tutkimusaineisto on kerätty erään pääkaupunkiseudun ravintolan keittiöstä. Videomateriaalia on yhden työpäivän verran. Työympäristö on kiireinen ja hektinen, ja lisäksi keittiö on kooltaan erittäin pieni. Tutkimuksessa pohditaan työn luonteen vaikutusta keittiömestarin direktiiveihin. Lisäksi tutkimuksessa on pyritty selvittämään osallistumiskehikon vaikutusta keittiömestarin käyttämiin direktiiveihin.</p> <p>Analyysissa ilmenee monentyyppistä direktiivisyyttä. Yleisin direktiivityyppi on imperatiivimuotoinen direktiivi. Se näyttäytyy luonteelta direktiivityypiltä hehtisessä työympäristössä. Toiseksi yleisin direktiivityyppi tutkimusaineistossa on nesessiivinen modaaliverbi <i>tarvita</i>. <i>Tarvita</i>-verbin käyttö näyttää ilmenevän tilanteissa, joissa keittiömestari vetoaa jonkin ulkopuoliseen tarpeeseen, useimmiten asiakkaaseen. Kolmanneksi yleisin direktiivityyppi on väitelauseenmuotoinen direktiivi. Väitelauseenmuotoista direktiiviä esiintyy keskusteluissa, joissa osallistumiskehikkoon kuuluu useita osallistujia. Väitelauseenmuotoisten direktiivien yhteydessä esiintyy lisäksi nimellä puhuttelemista. Lopuksi analyysissa tarkastellaan <i>sitten</i>-partikkelin direktiivisyyttä sekä kielipillissijaista substantiivilauseketta direktiivinä. Aineistossa partikkeli <i>sitten</i> ei esiinny yksin, vaan sen funktiona näyttää olevan kuulijan huomion herättäminen siihen, että ohjeita on mahdollisesti tulossa. Lisäksi <i>sitten</i>-partikkeli näyttää mahdollistavan vapaamuotoisesta keskustelusta siirtymisen institutionaaliseen keskusteluun. Kielipillissijainen substantiivilauseke näyttäytyy aineistossa monitulkintaisena. Sen direktiivisyys on tulkittavissa kontekstista.</p>		
Avainsanat – Nyckelord – Keywords keskusteluanalyysi, vuorovaikutus, direktiivisyys, institutionaalinen vuorovaikutus, keittiökeskustelu, monenkeskinen keskustelu		
Säilytyspaikka – Förvaringställe – Where deposited Muoto-opin arkisto ja Keskustakampuksen kirjasto		
Muita tietoja – Övriga uppgifter – Additional information		

Sisällys

1 Johdanto.....	4
1.1 Aiempi tutkimus	5
1.2 Tutkielman rakenne	7
2 Metodi ja teoreettinen viitekehys	7
2.1 Keskusteluanalyysi	8
2.2 Institutionaalinen vuorovaikutus	9
2.3 Direktiivien yleispiirteitä.....	11
2.4 Osallistumiskehikko	13
2.5 Kohteliaisuus	15
3 Aineisto.....	17
3.1 Tutkimusaineisto	17
3.2 Lounasravintolan keittiötyöskentelyn yleispiirteitä.....	18
3.3 Työyhteisön ja työntekijöiden esittely	19
4 Roolin rakentuminen direktiiveillä.....	20
4.1 Myönteinen imperatiivi- eli käskylause	21
4.2 Nesessiiviverbi	28
4.3 Indikatiivinen deklaraatiivi- eli väitelause	33
4.4 Muut direktiiviset ilmaukset.....	45
4.4.1 <i>Sitten</i> -partikkeli	45
4.4.2 Kieliopillissijainen substantiivilauseke	51
4.5 Yhteenveto.....	57
5 Pohdintaa	59
5.1 Tutkimustulokset	60
5.2 Tulosten luotettavuuden arviointia	64
5.3 Jatkotutkimusehdotuksia	64
6 Lähteet	66
Liite 1: Litterointimerkit.....	75
Liite 2: Multimodaaliset litterointimerkit	76

1 Johdanto

Kiinnostus tutkimuksen aihetta kohtaan heräsi ensimmäisen kerran, kun aloitin työskentelyn tarjoilijana eräässä pääkaupunkiseudun lounasravintolassa keväällä 2015. Kyseisessä lounasravintolan keittiössä työskentelee monikulttuurinen ja -kielinen työyhteisö. Lounasravintolan työpäivät ovat hektisiä, keittiö on erittäin pieni eikä kenelläkään keittiön työntekijöistä ole samaa äidinkieltä. Silti omien havaintojeni perusteella työskentely näyttää sujuvan jouhevasti, ja siksi on kiinnostavaa tutkia, millainen rooli keittiömestarilla on työskentelyn sujuvoittamiseen.

Tutkin suomea toisena kielenä puhuvan keittiömestarin erilaisia kielellisiä keinoja, joiden avulla hän rakentaa asemaansa suhteessa muihin keittiötyöntekijöihin. Tarkastelen sitä, millaisia roolisuhteita tässä työyhteisössä ilmenee, ja sitä, miten osallistumiskehikko kielellisiin ilmauksiin vaikuttaa.

Tutkimuskysymykseni ovat:

1. Millaisia direktiivejä keittiömestari käyttää?
2. Miten keittiömestarin institutionaalinen rooli ja osallistumiskehikon muutokset näkyvät direktiiveissä?

Tutkimuksessani tarkastelen siis sellaisia puhejaksoja, joissa keittiömestari ohjeistaa alaisiaan keittiössä. Tutkimukseni kohteena ovat erilaiset keittiömestarin tietoiset ja tiedostamattomat kielelliset valinnat. Tässä tutkimuksessa keskityn erityisesti keittiömestarin käyttämiin direktiiveihin eli ohjaileviin lausumiin, sillä ne nousevat aineistossani vahvasti esiin. Direktiivejä ovat erilaiset käskyt, pyynnöt, kehotukset, neuvot ja ohjeet (ISK § 1645). Erittelen keittiömestarin tuottamia direktiivejä, ja pohdin tutkimuksessani niiden käyttötarkoituksia. Tarkastelen aineistoani erityisesti siitä näkökulmasta, miten direktiivit ohjaavat keittiössä työskentelevien keittiötyöntekijöiden tekemisiä, ja mitä muita resursseja keittiömestarilla on käytettävissään.

Tarkastelen työyhteisön vuorovaikutuksen rakentumista keittiössä, ja siksi oma näkökulmani direktiiveihin ei ole pelkästään direktiivien muodollisten erojen erittelyä. Tämän mahdollistaa videomateriaali, jonka avulla pääsen tarkastelemaan koko työyhteisöä ja sen toimintaa.

Syntyperäisten ja ei-syntyperäisten suomenpuhujien institutionaalisiin

keskusteluihin liittyvää tutkimusta on vähän. Pedagogisesta näkökulmasta on tehty tutkimuksia, joissa opettajana on suomea äidinkielenään puhuva ja oppilaana suomea toisena kielenä puhuva. Lisäksi on tehty tutkimus lääkärin vastaanotolla, jossa lääkärinä tai potilaana on ulkomaalaistaustainen, joka ei puhu suomea äidinkielenään (ks. Paananen 2019). Tutkimukseni on siltäkin osin ainutlaatuinen, että aineistoni johtoasemassa työskentelee suomea toisena kielenä puhuva ja muut työntekijät ovat joko natiivipuhujia tai ei-natiiveja.

1.1 Aiempi tutkimus

En ole aiemmasta tutkimuksesta löytänyt suomen kieltä koskevaa keskusteluanalyttista tutkimusta keittiömestarin direktiiveistä. Kuten aiemmin totesin, syntyperäisten ja ei-syntyperäisten suomenpuhujien institutionaalisista keskusteluista on vain vähän – lukuun ottamatta opetustilanteiden vuorovaikutuksen – tutkimusta. Maiju Strömmer (2017) on tutkinut väitöskirjassaan *Mahdollisuuksien rajoissa, Nexusanalyysi suomen kielen oppimisesta siivoustyössä* monikielistä työyhteisöä kielen oppimisen näkökulmasta. Salla Kurhila (2001) on tutkinut syntyperäisten ja ei-syntyperäisten suomenpuhujien institutionaalisia keskusteluja virkailijoina ja asiakkaina. Lisäksi Kurhila (2003, 2006) on tutkinut institutionaalisia keskusteluja opintoneuvonta- ja ohjaustilanteissa. Kurhilan tarkastelemissa keskusteluissa osapuolten asemat ovat sekä kielellisesti että institutionaalisesti epäsymmetriassa. Monikielisiä institutionaalisia keskusteluja on tutkittu paljon, mainittakoon vielä John J. Gumperzin (1992) tutkimus, jossa on haastateltu työharjoitteluun osallistuvia sekä natiiveja englanninpuhujia että ei-natiiveja. Edellä mainituissa tutkimuksissa toiminnalla on ollut – enemmän tai vähemmän – keskeinen rooli vuorovaikutuksen rakentumiseen. Aineistoni keskustelut rakentuvat myös pääosin toiminnan ympärille.

Keittiötyöskentelyssä esiintyvistä direktiiveistä on jonkin verran tutkimusta. Michael Clyne (2005) on tutkinut ateriapalvelussa tuotettuja direktiivejä. Clynen mukaan direktiivin muoto vaihtelee esimerkiksi puhutellun mukaan. Liisa Raevaara (2017) on tutkinut suoria imperatiivimuotoisia käskyjä suomalaisessa ruoanlaittoklubissa. Raevaaran tutkimustuloksista nousee esille esimerkiksi se, että imperatiivimuotoinen direktiivi ei aina vaadi välitöntä toimintaa. Pang (2019) on

tehnyt tapaustutkimuksen kokkiharjoittelijoiden oppimisen kokemuksista ammatillisessa keittiössä Singaporessa. Tutkimuksessa on tutkittu opettajien direktiivejä, jotka on esitetty harjoittelijoille. Aineiston direktiivit ovat esitetty tyypillisesti imperatiivissa. Tutkimustani on mielenkiintoista verrata Pangin ja Raevaaran tutkimustulosten kanssa, sillä aineistoni keskustelut ovat myös korkeammassa statuksessa ja alemmassa statuksessa olevien henkilöiden välisiä. Ruokapöytäkeskusteluihin liittyvää tutkimusta on paljon. Muun muassa Elinor Ochs ja Merav Shohet (2006) ovat tutkineet ruokapöytäkeskusteluja italiaksi. Lisäksi Giovanni Rossi (2015) on tutkinut italiankielisissä keskusteluissa esiintyviä direktiivejä.

Muuta tutkimusta institutionaalisesta vuorovaikutuksesta on varsin runsaasti. Institutionaalisia keskusteluja on tutkittu erityisesti asiointilanteiden kautta (Sorjonen ja Raevaara 2006, Kuusisto 2001). Lisäksi lääkärin ja potilaan välisiä keskusteluja on tutkittu kattavasti sekä Suomessa että kansainvälisesti (Haakana ym. 2001, Heritage & Clayman 2010, Paananen 2019) ja esimerkiksi lääkärin ohjeita potilaalle (Sorjonen 2001a) sekä eläinlääkärin ohjeita lemmikkieläimen omistajalle (Somiska 2010) on myös tutkittu. Myös terapeutin ja potilaan keskusteluja on tarkastellut Mia Halonen (2001) tutkimuksessaan *Terapeutti elämäkerran tulkitsijana myllyhoidon ryhmäterapiassa*.

Institutionaalisia keskusteluja on tutkittu sekä haastatteluissa (Clayman 1992, Button 1992, Heritage & Clayman 2010) että oikeudenkäynneissä (Drew 1992, Atkinson 1992). Myös erilaisten palaveri- ja kokouskeskusteluiden tutkiminen on ollut vilkasta (Arminen 2001, Koskinen 2001).

Tutkimuksessani tarkastelen keittiömestarin käyttämiä direktiivejä. Pyyntöjä on tutkittu varsin runsaasti (Drew & Couper-Kuhlen 2014). Direktiivien tutkiminen on ollut vilkasta erityisesti institutionaalisen keskustelun tutkimuksen saralla. Sanna Vehviläinen (2001) on tutkinut direktiivejä neuvomisen aspektista. Jonna Malaska (2016) puolestaan on tutkinut direktiivejä teatteriharjoitusten ohjaajan käyttämiä direktiivejä. Suvi Honkanen (2012) tarkastelee väitöskirjassaan sitä, miten vastaanottajan toimintaa voidaan ohjailla kielellisin keinoin. Mainittakoon vielä Miisa Hyvärisen (2019) pro gradu -tutkielma, jossa hän on tutkinut venäjää ensikielenään puhuvan oppilaan suomenkielisten direktiivien kehitystä kielenoppimisen alkuvaiheessa. Pohdintaluvussa vertailen tutkimustuloksiani muihin direktiivejä tarkasteleviin tutkimuksiin.

Direktiivien tutkiminen on ollut erittäin suosittua niin institutionaalisessa että vapaamuotoisessa kontekstissa. Vapaamuotoisista keskusteluista mainittakoon Yrjö Laurannon (2014) väitöskirja, jossa tutkitaan suomen kieliopin kuvaukseen liittyviä teemoja, ja Anne Saarikallen (2016) ja Minella Salosen (2019) pro gradu -tutkielmat.

1.2 Tutkielman rakenne

Seuraavassa luvussa 2 kerron tutkimukseni metodista sekä avaan tutkimukselleni tärkeimpiä käsitteitä: alaluvuissa käsittelen ensin keskusteluanalyysia metodina. Sitten esittelen institutionaalisen vuorovaikutuksen ja direktiivien yleispiirteitä. Teoreettinen viitekehys kattaa vielä osallistumiskehikon ja kohteliaisuuden teorialaueita.

Luvussa 3 esittelen tämän tutkimuksen aineiston. Tuon esiin keittiötyöskentelyn joitakin yleispiirteitä ja esittelen aineistossani esiintyvän työyhteisön ja siihen osallistuvat työntekijät.

Analyysiosuus on pääluvussa 4. Olen jakanut aineistossa esiintyvät direktiiviryhmät omiin alalukuihin. Luvussa 4.1 tarkastelen aineistossa esiintyviä myönteisiä imperatiivi- eli käskylauseita, luvussa 4.2 pohdin nesessiiviverbiä direktiivinä ja luvussa 4.3 tarkastelen aineistossa esiintyviä indikatiivi- eli väitelaueita. Luvussa 4.4 esittelen aineistossa esiintyviä muita direktiivisiä ilmauksia, jotka ovat *sitten*-partikkeli (alaluku 4.4.1) ja kieliopillissijainen substantiivilauseke (alaluku 4.4.2). Luku 4.5 kokoaa tutkimustulokset yhteen.

Päätösluvussa 5 pohdin saatuja tutkimustuloksia. Lisäksi päätösluku sisältää tutkimustulosten luotettavuuden arviointia ja jatkotutkimusehdotuksia.

2 Metodi ja teoreettinen viitekehys

Tässä luvussa esittelen keskusteluanalyysin metodina. Lisäksi tarkastelen institutionaalisen vuorovaikutuksen sekä direktiivien yleispiirteitä. Teoreettiseen viitekehukseeni kuuluu lisäksi teoria osallistumiskehikosta sekä kohteliaisuusteoria käsitteineen.

2.1 Keskusteluanalyysi

Keskusteluanalyysin juuret ulottuvat vuoteen 1964, jolloin etnometodologian perustajan Harold Garfinkelin oppilas Harvey Sacks piti luentosarjoja, joihin keskusteluanalyysi metodiltaan ja näkemyksiltään perustuvat. Luennot nauhoitettiin ja koottiin kaksiosaiseksi teokseksi (ks. Sacks 1992a ja b). Keskeisin ajatus Sacksilla oli se, että keskustelu ei ole kaoottista eikä sattumaa, vaan että vuorovaikutus perustuu hallittuun ja strukturoituun toimintaan. Keskustelun rakennetta jäsennetään vuorottelujäsennyksen, sekvenssijäsennyksen ja korjausjäsennyksen avulla. (Hakulinen 1998a: 13–16.)

Vuorottelujäsennyksellä tarkoitetaan sitä, että keskustelua rajoittavat tietyt säännöt. Nämä säännöt määrittävät muun muassa vuorojen kestoa ja niiden sujuvaa vaihtumista. Lisäksi vuorottelujäsennyksellä pyritään välttämään päällekkäispuhunnan esiintymistä. (ks. Hakulinen 1998b.) Sääntöihin vaikuttaa myös keskustelun institutionaalisuus, jota käsittelemme aluvuossa 2.2. Sekvenssijäsennyksellä tarkoitetaan sitä, että keskustelun rakentavat erilaiset sekvenssit eli jaksot, kuten kysymys–vastaus-sekvenssit. Keskustelu koostuu etu- ja jälkijäsenistä, ja yhdessä nämä kaksi muodostavat vierusparin. (ks. Raevaara 1998.) Korjausjäsennyksen avulla puhujat voivat lähestyä keskustelussa ilmeneviä ymmärtämisen, puhumisen ja kuulemisen ongelmia (Sorjonen 1998 :111).

Keskeisimpiä oivalluksia keskusteluanalyysissa (kuten aika monessa 1970–1980-luvulla läpilyöneissä teorioissa) on muodon ja merkityksen suhde: puhuja ei tyypillisesti tarkoita kirjaimellisesti juuri sitä, mitä sanoo, vaan sen merkitys syntyy vastaanottajan päättelystä sekä ilmauksen ja kontekstin yhteisvaikutuksesta (Hakulinen 1998a: 13–14). Vastaavasti puheaktiteorian kehittäjä Searle (2008) esittää, että puhujan tarkoittama merkitys lausumassa voi erota sen todellisesta merkityksestään. Esimerkiksi sanoessaan *Tuon sen sinulle illalla* puhuja esittää kieliopillisesti väitelauseen, mutta kontekstissaan se tulkitaan myös lupaukseksi. (Searle 2008: 152–153.) Searlen näkemys viittaa keskustelun positiivisen ja negatiivisen kohteliaisuuden keinojen tarkasteluun, johon paneudun tarkemmin luvussa 2.5. Keskityn tarkastelemaan aineistoani keskusteluanalyysin valossa, sillä keskeistä keskusteluanalyysissa on kielenkäytön tutkiminen osana vuorovaikutustapahtumaa, kun taas puheaktiteoriassa keskitytään tarkastelemaan kieltä toimintana, lauseita puheakteina, joilla tehdään jotakin. Tarkastelen

aineistossani esiintyviä direktiivejä niiden kontekstissaan ja tutkin niiden ympärille rakentuvaa vuorovaikutusta.

Toiminnalla on keskeinen rooli keskusteluanalyysissa.

Keskusteluanalyysi pyrkii selvittämään, mitä puheenvuoroilla tehdään, kuten sitä, miten puheella tuotetaan tilanteita tai pidetään yllä yhteisöllisyyttä. (Hakulinen 1998a: 14–15.) Myös Heritage ja Clayman (2010) katsovat, että keskustelu perustuu ensisijaisesti sosiaaliseen vuorovaikutukseen. Keskustelu on ensisijaisin viestinnän väline, jolle lapsikin ihan ensimmäiseksi altistuu, ja jonka kautta seurustelu etenee. (Heritage & Clayman 2010: 12.) Tutkimukseni näkökulma onkin vuorovaikutuksellinen: tarkastelen lausumia erityisesti niiden toiminnan kautta sekä niiden merkitystä kieliopin muodon sijaan. Keskeistä tutkimukselleni on toiminta, sillä aineistoni keskustelut rakentuvat pääosin toiminnan ympärille.

Keskusteluanalyttinen tutkimus puoltaa aitoja vuorovaikutustilanteita. Keskusteluanalyysissa keskitytäänkin tutkimaan sellaisia tilanteita, jotka olisivat tapahtuneet joka tapauksessa, vaikka niitä ei olisi tarkoituksella järjestetty ja nauhoitettu (Seppänen 1998c: 18). Myös Atkinson ja Heritage (1984: 2–3) nostavat nauhoitetut aineistot etusijalle. Oma aineistoni koostuu juuri tällaisesta tilanteesta: tavallisesta työpäivästä, joka olisi muutenkin tapahtunut. Nauhoitetut keskustelut litteroidaan keskusteluanalyysin metodin mukaisesti. Merkintätapa on peräisin Gail Jeffersonin (1984) kehittämästä merkintäjärjestelmästä. Litterointimerkit, joita käytän tässä tutkimuksessa, ovat tutkimuksen lopussa liitteenä.

2.2 Institutionaalinen vuorovaikutus

Tässä luvussa kerron muutamia pääpiirteitä institutionaalisesta vuorovaikutuksesta, sillä se eroaa jonkin verran vapaasta keskustelusta. Oma aineistoni koostuu pääosin institutionaalisista keskusteluista, sillä aineisto on kuvattu ja nauhoitettu työpaikalla, jossa työntekijät suorittavat erilaisia heille annettuja tehtäviä. Institutionaalisessa toiminnassa keskustelun osallistujat suorittavat aktiivisesti erilaisia tehtäviä (Raevaara ym. 2001: 13). Suurin osa tarkastelemistani direktiiveistä on keittiömestarin lausumia alaisilleen. Keskeistä ei kuitenkaan ole se fyysinen ympäristö, jossa keskustelut tapahtuvat (tässä aineistossa keittiössä), vaan se miten keskustelijat vaikuttavat puheen kulkuun institutionaalisten rakenteiden puitteissa. Button (1992: 229–230)

muistuttaakin, että institutionaalisia keskusteluja tutkittaessa tulisi muistaa, että toiminta ei ole kontekstin tuote, vaan tilanne on merkityksellinen osallistujien toiminnan rakentumisessa. Keskustelun institutionaalinen ympäristö on siis muokattava ja liikkuva (Raevaara ym. 2001: 24). Pyrin tutkimuksessani tarkastelemaan osallistujien vuorovaikusta nimenomaan tilanteen valossa.

Institutionaalisessa vuorovaikutuksessa pätevät edelleen samat säännöt, kuten vapaammassakin keskustelussa (esimerkiksi vuorottelujäsenyyksen noudattaminen). Olennaista on kuitenkin se, että keskustelulla voi olla lisäksi muita sääntöjä, jotka esittävät, kenen vuoro on puhua tai minkä pituinen kunkin vuoro saa olla. Jos näitä säännöksiä ei noudata, voi siitä seurata seuraamuksia. (Drew & Heritage 1992: 25–27.) Esimerkiksi tutkielmani työpaikassa ohjeiden kuuntelematta jättäminen ja laiminlyönti voi johtaa varoituksen saamiseen.

Institutionaalinen keskustelu sisältää kolme pääpiirrettä:

- 1) Keskustelulla on päämäärä
- 2) Keskusteluun osallistuminen sisältää rajoitteita
- 3) Keskustelussa on läsnä instituution tulkintakehys ja konteksti.

(Drew & Heritage 1992: 22.)

Tutkielmani institutionaalisissa keskusteluissa on selkeä päämäärä: lounaskeittiön pyörittäminen mahdollisimman tehokkaasti. Viestintä työntekijöiden kesken on erittäin tärkeää: jokaisen keittiötyöntekijän pitää olla perillä keittiössä tapahtuvista asioista. Näitä ovat esimerkiksi se, mitä buffetista puuttuu, milloin uuni on vapaa ja mitä tehdään seuraavaksi. Tutkimukseni keskustelut sisältävät rajoitteita. Aineistoni keskustelijoiden välille syntyy epäsymmetriaa osallistumisrajoitusten vuoksi. Keittiömestari ohjeistaa henkilökuntaa ja aloittaa – lähes aina – keskustelun. Keittiömestari määrää henkilön, joka saa osallistua keskusteluun. Keskustelut pyörivät suurimmaksi osaksi tietyn kontekstin ympärillä: miten toimitaan ja mitä tehdään seuraavaksi. Drew ja Heritage (1992: 24) toteavatkin, että tietyt instituution määräämät tavoitteet voivat olla keskusteluun osallistujien suuntautumisen kohteena keskustelussa.

2.3 Direktiivien yleispiirteitä

Direktiivillä tarkoitetaan ohjailevaa lausumaa, jolla puhuteltavaa käsketään, pyydetään, kehoitetaan tai neuvotaan toimimaan tai olemaan toimimatta jollakin tietyllä tavalla (ISK § 1645). Couper-Kuhlen & Selting (2018) käyttävät käsitettä *request* (pyyntö), mutta Iso suomen kielioppi määrittelee pyynnön yhdeksi direktiivin funktioksi (ISK § 1645). Käytän tutkimuksessani käsitettä direktiivi, sillä lähdän siitä ajatuksesta, että direktiivillä on monia muitakin funktioita kuin pyyntö, kuten käsky, neuvo ja ohje.

Direktiivi määrää tai esittää jonkinlaisen toimintatavan tulevan suoritetuksi (Lyons 1977: 745–746). Direktiivit siis edellyttävät puhekumppanilta jotakin toimintaa, esimerkiksi pyynnön noudattamista tai siitä kieltäytymistä. Ohjailevissa lausumissa puhekumppanin reaktio on keskiössä. Ohjailevan lausuman funktio on ohjata puhuteltavan henkilön toimintaa. (Matihaldi 1979: 129.) Siksi tässä tutkimuksessa en ainoastaan tarkastele keittiömestarin käyttämiä direktiivejä, vaan pyrin tarkastelemaan direktiivejä myös niiden vastaanottajan näkökulmasta.

Direktiivistä on ennen käytetty myös käsitettä *tahtomus*, (Yli-Vakkuri 1986: 212), mutta tutkimuksessani käytän Isossa suomen kieliopissa käytettyä termiä *direktiivi*, sillä tahtomus korostaa pikemminkin puhujälähtöisyyttä, eikä kerro lausuman ohjailevuudesta juurikaan (ISK § 1646). Direktiiveiksi on myös ehdotettu kuuluvan kysymyslauseet (ks. Matihaldi 1979: 29), mutta keskityn vain niihin direktiiveihin, jotka ohjailevat puhekumppania tekemään jotakin muuta kuin vastaamaan kysymykseen.

Direktiivit ovat yleensä vierusparin etujäseniä, sillä ne vaativat puhekumppanilta jotakin reaktiota: kielellistä tai ei-kielellistä tekoa tai molempia (ISK § 1645). Suurin osa tässä työssä tarkastelemistani direktiiveistä sijaitseekin vierusparin etujäseninä. Jälkijäsenenä voi kuitenkin olla direktiivi, jos sen funktiona on myöntyminen pyyntöön, jolloin sitä kutsutaan permissiiviseksi eli lupadirektiiviksi (ISK § 1645).

Prototyypisin direktiivi on imperatiivi- eli käskylause (ISK § 1647). Käskylause suuntautuu aina joko puhuteltavaan tai se voi kohdistua myös puheenaolevaan (Matihaldi 1979: 132). Imperatiivilause on yleensä verbialkuinen ja subjektiton, ja se saa tyypillisesti partitiivi- tai totaaliobjektin (ISK § 1648). Imperatiivilauseessa voi esiintyä lisäksi puhutteluilmaus, joka kertoo sen, kelle

lausuma on sanottu, ja kenen pitäisi siihen reagoida (ISK § 1650). Käsittelen imperatiivilauseetta alaluvussa 4.1.

Yli-Vakkuri (1986: 213) toteaa, että imperatiivi on vähentynyt 1900-luvun aikana suomen kielessä kielenkäyttötilanteissa, ja sen tilalle on otettu käyttöön uusia strategisia ilmaisutyyppejä. Aineistossani on kuitenkin varsin runsaasti myönteisiä imperatiivimuotoja. Tämä selittyy osittain sillä, että kyseessä on suomea toisena kielenä puhuva henkilö, jolle ei ole ehkä vielä vakiintunut erilaisia strategisia vaihtoehtoja ilmaista pyyntöä tai käskyä. Voi myös olla, että imperatiivimuodot ovat luonnollinen ilmaisutapa tällaisessa työympäristössä.

Muita verbialkuisia direktiivejä ovat Ison suomen kieliopin mukaan konditionaalimuotoinen väitelause, kysymyslause, indikatiivinen väitelause ja jussiivi. Konditionaalimuotoisiin väitelauseisiin kuuluvat erilaiset vetoomukset, kutsut, pyynnöt ja ehdotukset, joissa verbi on konditionaalin preesensissä. (ISK § 1659.) Direktiiviksi tulkitaan myös interrogatiivi- eli kysymyslause, joka ilmaisee pyyntöä tai kehotusta, kun verbi on indikatiivin preesensin 2. persoonassa tai passiivimuodossa (ISK § 1661). Kysymyslause direktiivinä eroaa tavallisesta kysymyslauseesta siten, että siitä puuttuu ilmisubjekti (ISK § 1661).

Indikatiivinen deklaraatiivi- eli väitelause voidaan tulkita ohjeeksi tai neuvoksi, jos lauseen verbi on preesensmuodossa. Indikatiivimuotoisia ilmauksia näyttäytyy usein sellaisissa tilanteissa, joissa vastaanottaja on pyytänyt apua tai neuvoa, kuten erilaisissa valmennustilanteissa, joissa ohje vaatii välitöntä toimintaa. Tällaisissa tilanteissa ohjeita usein ilmaistaan enemmän kuin yhden kerran, ja niiden noudattaminen toteutuu nonverbaalisena toimintana. (ISK § 1663.) Myös omassa aineistossani esiintyy ei-kielellisiä vuoroja, jotka täyttävät indikatiivisen väitelauseenmuotoisen direktiivin. Institutionaalisissa keskustelutilanteissa esiintyy usein väitelauseen muotoinen ohje, jonka subjekti ilmaistaan 3. persoonassa. Tällaisessa tilanteessa vastaanottaja on usein saanut jo useita samoja ohjeita aiemmin. Muotoa käytetään usein sellaisessa tilanteessa, jossa osallistujia on monta. (ISK § 1664.) Ajatus tukee myös oman aineistoni monenkeskisiä keskustelutilanteita. Jos väitelauseeseen lisätään pronominisubjekti, ilmauksen esittäjä voi vahvistaa auktoriteettiasemaansa (ISK § 1665). Käsittelen indikatiivista väitelausetta alaluvussa 4.3.

Isossa suomen kieliopissa direktiivit on jaettu vielä deonttisiin ja performatiivisiin ilmauksiin. Direktiivisyyttä voidaan ilmaista modaalisin verbi-

ilmauksin, jos se kohdistuu vastaanottajan lähestyvään toimintaan. Modaaliverbin sisältävä lausuma on aina merkitykseltään arvottava. Nesessiiviverbit, kuten *täytyy*, *pitää* ja *(ei) tarvitse*, kuuluvat modaalisiin verbi-ilmauksiin, ja niitä käytetään nollasubjektillisina. Tällöin konteksti määrää, kehen velvoite kohdistuu. (ISK § 1668.) Nesessiiviverbi *tarvita* ilmaisee välttämättömyyttä (ISK § 1551). Käsittelen *tarvita*-verbin käyttöä aineistossani tarkemmin alaluvussa 4.2.

Useat verbittömät suunnan ilmaukset ovat kiteytyneitä direktiivejä (ISK § 1676). Jos suuntaisuuden merkki puuttuu, mutta ilmaus on tulkittavissa pyynnöksi, on kyseessä kieliopillissijainen substantiivilauseke direktiivinä. Näitä ilmauksia esiintyy yleensä asioimistilanteissa. Tulkintaan vaikuttaa aina konteksti, kuten usein muidenkin direktiivien kohdalla. (ISK § 1660.) Tarkastelen kieliopillissijaista substantiivilauseketta direktiivinä alaluvussa 4.4.2. Tulkitsen aineistossani esiintyviä kieliopillissijaisia substantiivilausekkeitä direktiiveiksi juuri niiden kontekstissaan.

Lauranto (2014) käyttää termiä *direktiivisyys*, joka kattaa myös erityiset merkitykset, kuten käskyn ja pyynnön yhdistelmät. Direktiivisyyttä ilmaistaan interrogatiiveilla, deklaratiiiveilla, kontekstista täydentyvillä rakenteilla, kiteytyneillä finiittiverbittömillä substantiivirakenteilla, partikkeleilla ja puhutteluilmauksilla. (Lauranto 2014: 12–17.) Direktiivien lisäksi pyrin tarkastelemaan koko vuorovaikutustilanteen direktiivisyyttä muun muassa kontekstista täydentyvillä rakenteilla ja puhutteluilmauksilla.

2.4 Osallistumiskehikko

Aineistoni koostuu monenkeskisestä työyhteisöstä. Kiinnostavaa on tutkia, osallistuvatko kaikki keittiön työntekijät jollakin tapaa keittiössä käytyihin keskusteluihin, ja jos osallistuvat, niin miten. Relevanttia on pohtia, vaikuttavatko keittiössä kädyt keskustelut aina jollakin tapaa jokaisen läsnä olevan työntekijän toimintaan. Tarkastelen aineistoni monenkeskisiä keskusteluita Goffmanin (1981) osallistumiskäsitteen avulla.

Osallistumiskehikon avulla Goffman (1981: 124–157) purkaa perinteiset puhujan ja kuulijat roolit keskustelussa. Se tarkoittaa sitä, että jokainen henkilö, joka kuulee keskustelun – tahattomasti tai tarkoituksella – kuuluu osallistumiskehikkoon. Goffman kuvaa monenkeskisten keskustelujen ilmiöitä osallistumiskehikon ja

osallistujaroolien avulla. Goffman nimittää sivustakatsojaksi osallistujaa, jolle ei tarkoituksenmukaisesti puhuta, mutta hänen on mahdollista jakaa kuultu tieto. Henkilö voi esimerkiksi sattua kuulemaan vahingossa tai sitten tarkoituksella salakuunnella. Puhuteltu voi myös olla kuuntelematta, vaikka hänet olisi ratifioitu eli vahvistettu puheen vastaanottajaksi ja mahdollisen seuraavan vuoron ottajaksi. Goffmanin mukaan osallistumiskehikkoon kuuluu ryhmä osallistujia, joiden yhteys sanottavaan asiaan voi vaihdella. (Goffman 1981: 131–137.) Osallistumiskehikossa esiintyviä rooleja on mielenkiintoista tutkia aineistoni valossa, sillä osallistumiskehikon avulla tutkin, millainen asema keittiötyöntekijöillä on suhteessa puheena olevaan asiaan ja kulloiseenkin puhujaan. Vaikka tarkastelenkin keittiömestarin direktiivejä osallistumiskehikon muutosten näkökulmasta, tarkastelen myös keittiötyöntekijöitä aktiivisina osapuolina keskustelussa.

Goffman toteaa, että viestin sanoma voi olla kohdistettu usealle henkilölle kuin vain puhutulle (Goffman 1981: 133). Tämä tarkoittaa sitä, että vaikka yhtä henkilöä puhuteltaisiin nimellä, vuoro voi silti olla suunnattu kaikille osallistumiskehikon osallistujille. Tämän pohjalta lähdän tarkastelemaan aineistoani.

Goffman käyttää puhujan tilalla termiä *esittämismuotti*, ja erottaa siitä kolme eri roolia (1981: 144–145). Roolit ovat esittäjä, tekijä ja toimeksiantaja. Esittäjällä Goffman viittaa henkilöön, joka toteuttaa lausuman ääneen. Tekijällä viitataan henkilöön, joka lausuman sisällön päättää ja toimeksiantajalla viitataan henkilöön, jonka ideologeja ja ajatuksia lausuma vahvistaa (Goffman 1981: 144). Esittämismuotin teoria on relevantti, sillä aineistoni keskustelut ovat institutionaalisia, jolloin rooleja lienee ilmenevän.

Aineistooni kuuluu monenlaisia keskusteluja, joissa läsnä on vähintään kaksi keittiötyöntekijää, enimmillään neljä työntekijää. Jokainen työntekijä käy vuorollaan viemässä ruokaa keittiöstä salin buffettiin. Keskustelu jatkuu keittiössä silti. Voinkin todeta, että tässä tutkimuksessa osallistumiskehikko on liukuva; siihen kuvitteellisesti astutaan sisään ja ulos. Seppänen (1998b) nimittääkin osallistumiskehikkoa liikkeessä olevaksi: vuorovaikutustilanne koostuu useasta osanottajasta, joilla on erilaisia diskurssi-identiteettejä. Tällä Seppänen tarkoittaa, että keskusteluun voi osallistua passiivisia kuulijoita, mutta keskustelun vastaanottajina ne osoittavat osallistumistaan aktiivisesti. Äänessäolija jakaa puheenvuoroja keskusteluun osallistuvien kesken, tässä tapauksessa keittiömestari jakaa puheenvuoroja alaisilleen. (Seppänen 1998b: 156.)

2.5 Kohteliaisuus

Tarkastelen tämän tutkimuksen vuorovaikutustilanteita myös Brownin ja Levinsonin (1987) kohteliaisuusteorian näkökulmasta. Aineistoni suurimman direktiivityyppiryhmän muodostavat erilaiset imperatiivi- eli käskylauseet. Mielenkiintoista on tutkia, miten käskylauseet vaikuttavat keittiömestarin roolin rakentumiseen ja miten muut direktiivit nähdään tutkimassani toimintaympäristössä. Yleisesti voin sanoa, että suorat käskylauseet ovat tavallisia tässä työyhteisössä, eivätkä ne vaikuta epäkohteliailta. Lähestynkin tutkimustani pikemminkin siitä näkökulmasta, miten keittiömestarin direktiivit etäännyttävät ja rakentavat vuorovaikutussuhteita tässä työyhteisössä.

Brownin ja Levinsonin (1987) mukaan jokaisella keskusteluun osallistuvalla henkilöllä on kasvot, jotka koostuvat sekä positiivisesta että negatiivisesta puolesta. Negatiivisella puolella he tarkoittavat ihmisen tahtoa olla vapaa erilaisista pakotteista ja rajoitteista. Toisaalta ihminen haluaa tulla toisten ihmisten tunnustamaksi ja arvostamaksi, mitä ilmentää kasvojen positiivinen puoli. (Brown & Levinson 1987: 61.)

On olemassa universaaleja tilanteita, joissa tietyt teot – verbaaliset ja nonverbaaliset – uhkaavat keskustelijan kasvoja. Keskustelijan negatiivisia kasvoja uhkaavat sellaiset teot, jotka ennakoivat tulevaa toimintaa ja asettaen siten keskustelijalle paineita toteuttaa ne. Näitä ovat esimerkiksi pyynnöt, ehdotukset, neuvot, muistutukset ja varoitukset. Tutkimukseni keskiössä ovat erilaiset ohjailevat lausumat, ja siksi relevanttia on tutkia direktiivejä myös kohteliaisuuden valossa. Positiivisia kasvoja uhkaavat esimerkiksi anteeksipyyntö, kohteliaisuudenosoituksen hyväksyminen, itsensä nöyryyttäminen ja kontrolloimaton nauru tai itku. (Brown & Levinson 1987: 65–68.)

Keskustelijat pyrkivät välttämään kasvoja uhkaavia tekoja joko välttelemällä niitä kokonaan tai korjaamalla käyttäen erilaisia strategioita riskin minimoimiseksi. Kasvoja uhkaavan toiminnan korjaavalla toiminnalla on kaksi puolta; negatiivinen kohteliaisuus ja positiivinen kohteliaisuus, ja ne korostuvat riippuen siitä, kumpaa kasvojen puolta uhataan. Positiivista kohteliaisuutta on esimerkiksi puhujan lähestymistapa kuulijaa kohtaan. Se tarkoittaa esimerkiksi

puhujan suhtautumista kuulijaan kuin ystävään, kohtelemalla häntä tiimin jäsenenä ja ottamalla huomioon kuulijan persoonallisuus ja toiveet. Negatiivinen kohteliaisuus suuntautuu keskustelijan itsemääräämisoikeuteen. Tämä toteutuu esimerkiksi niin, että puhuja ei supista kuulijan toimintavapautta. Se voi olla esimerkiksi puheen pehmentämistä niin, ettei kuulija tunne olevansa pakotettu johonkin tekoon. Siksi aineistossani esiintyvien direktiivien muotoa täytyy myös tutkia. (Brown & Levinson 1987: 68–70.)

Tutkin keittiömestarin käyttämiä direktiivejä niiden kontekstissaan, ja pohdin, vaikuttaako konteksti niiden merkitykseen esimerkiksi niiden suoruuden ja epäsuoruuden perspektiivistä. Siksi tutkimustani on relevanttia katsoa myös Wattsin (2003) postmodernin kohteliaisuusteorian valossa. Wattsin (2003) mukaan kohteliaisuutta voidaan tarkastella ainoastaan kontekstissaan. Watts havainnollistaa teoriaansa käyttämällä käsitettä *kielellinen käytös*. Kielellisellä käytöksellä Watts tarkoittaa soveliasta käyttäytymistä, joka ylittyessään tai alittuessaan on kohteliasta tai epäkohteliasta. Epäsopivaa käyttäytymistä eivät ilmennä kielen muodolliset seikat, vaan keskiössä pidetään vuorovaikutustilanteita. Jos vuorovaikutuksen osapuolet tulkitsevat kielellisen käytöksen sopimattomaksi, se koetaan epäkohteliaana. (Watts 2003: 17–23.)

Watts viittaa vuorovaikutuksen osapuoliin käsitteellä *emergentti verkosto*. Emergentillä verkostolla Watts kuvailee vuorovaikutustilanteeseen osallistuvien tulkintaa tilanteesta. Vuorovaikutustilanteen osanottajat luovat ja muovaavat yhdessä ymmärrystä siitä, mikä on tilanteeseen sopivaa, kohteliasta käyttäytymistä ja mikä taas sopimatonta, epäkohteliasta käyttäytymistä. Tulkinta kohteliaasta ja epäkohteliaasta käytöksestä syntyy siis ennen kaikkea vuorovaikutustilanteesta sekä aiemmista kokemuksistamme. (Watts 2003: 153–155, 161–167.)

Oma lähtökohtani tutkimukselleni on tarkastella direktiivejä niiden kontekstissaan. Vaikka olenkin luokitellut analyysilukuni direktiivityyppien mukaan, tutkimukseni tavoitteena on ennen kaikkea tarkastella sitä, millaisiksi vuorovaikutustilanteet rakentuvat direktiivien ympärille. Lisäksi tärkeää on tarkastella sitä, miten keittiömestarin asema näkyy aineistoni vuorovaikutustilanteissa; mahdollistaako keittiömestarin rooli kielellisen käytöksen ylittymisen tai alittumisen. Direktiivien muodon tarkastelun lisäksi pyrin tarkastelemaan koko

vuorovaikutustapahtumaa, joka jäsentyy direktiivien ympärille. Tutkin sitä, miten keskustelun osallistujat suhtautuvat ohjaileviin lausumiin.

3 Aineisto

Taustoittaakseni tutkimustani kerron tässä luvussa enemmän siitä, mikä on ominaista lounasravintolan työssä. Työskentelin itse noin neljä vuotta tässä samassa ravintolassa, joten pystyn hyvin kuvailemaan työympäristöä, työyhteisöä sekä siihen kuuluvia työntekijöitä omiin kokemuksiini perustuen. Ravintolatyöskentelyn luonne sekä työntekijät ovat minulle siis hyvin tuttuja. Ihan ensimmäiseksi käyn läpi kuitenkin tutkimusaineistoni, jonka jälkeen kerron tarkemmin keittiötyöntekijöistä.

3.1 Tutkimusaineisto

Tutkielmani aineisto koostuu nauhoitetuista keskusteluista, jotka olen videokuvannut kesällä 2017 eräässä pääkaupunkiseudun ravintolan keittiössä. Aineisto on kuvattu yhden päivän aikana ja sitä kertyi kahdeksan tuntia eli yhden työpäivän verran. Tutkimusaineisto on litteroitu keskusteluanalyysin järjestelmän mukaisesti (ks. liite 1). Lisäksi litteraateissa on käytetty multimodaalisia litterointimerkkejä (ks. liite 2). Tämä tarkoittaa sitä, että olen litteraateissa lihavoinut vuorot, joissa tuotetaan puhetta. Nonverbaalinen toiminta on litteraateissa tavallisella fontilla. Tutkimukseni litteraateissa olen kirjoittanut englanninkieliset litteraatit kirjoitusasun muotoon, jotta litteraatit olisivat selkeämpiä ja sujuvoittaisivat lukemista. Kaikkien videolla esiintyvien henkilöiden nimet on muutettu, ja jokaiselta on pyydetty tutkimuslupa.

Valikoin tutkimusaineistostani ne kohdat, joissa keittiömestari haluaa vaikuttaa alaistensa toimintaan. Litteraateissa tarkastelen siis nimenomaan sellaisia lausumia, jotka tulkitsem pyynnöksi, käskyksi, kehotukseksi tai ehdotukseksi.

Pyrin asettamaan videokameran sellaiselle paikalle, joka näyttäisi mahdollisimman paljon keittiöstä. Edukseni keittiö oli hyvin pieni, joten suurin osa henkilöistä näkyi koko kuvaamisen aikana. Olin itsekin töissä kuvauspäivänä. Kuvattavat henkilöt eivät tuntuneet välittävän kamerasta alkujännitystä lukuun

ottamatta. Alla oleva kuva on otettu syksyllä 2017 ravintolan keittiöstä. Pyrin kuvalla hahmottamaan paremmin keittiön kokoa.

Kuva 1. Keittiö, jossa tutkimukseni aineisto on nauhoitettu.

3.2 Lounasravintolan keittiötyöskentelyn yleispiirteitä

Tässä luvussa esittelen aineistoni lounasravintolan ja sen keittiötyöskentelyn yleispiirteitä. Lounasravintola on hektinen työympäristö, joka saavuttaa asiakasmäärältään huippunsa puolenpäivän aikaan. Työt aloitetaan heti aamusta, jolloin asiakkaita ei vielä ole. Lounasbuffet avataan asiakkaiden käyttöön kello 10.30 aamupäivällä ja suljetaan klo 15 iltapäivällä. Lounas voidaan tarjota joko yksittäisinä salaattibaariannoksina tai lounasbuffettina, josta asiakas itse annostelee ruoan.

Keittiössä aloitetaan heti aamusta valmistelevaan ruokia, jotka pannaan esille lounaalla. Ruuat voivat olla osittain esivalmistettu edellisenä päivänä, esimerkiksi kasvikset on voitu pestä ja pilkkoa. Ennen lounaan alkua kaikki ruuat täytyy olla esillä buffetissa ottimia myöten. Ravintolassa keittiötyöntekijöillä on silloin yksi lyhyt, noin kymmenen minuutin pituinen tauko, ja seuraava tauko on ruokatauko, jotka järjestetään porrastetusti klo 13–15. Ruokatauko kestää noin kaksikymmentä minuuttia. Keittiötyöntekijöiden työaika on noin klo 7–15.30. Yleensä yksi keittiötyöntekijöistä tulee töihin jo kello 6 aamulla.

Työpäivät koostuvat ruokien valmisteluvaiheesta, lounastarjoilusta ja loppusiivouksesta. Koko lounaan ajan keittiötyöskentely on hektistä. Keittiötyöntekijöiden tehtävänä on valmistaa ruokia taukoamatta ja viedä ruokia salin

puolelle buffettiin. Buffetin tulee olla houkutteleva eli sitä siistitään ja täytetään jatkuvasti. Keittiötyöntekijät huolehtivat yhdessä salin työntekijöiden kanssa siitä, ettei ruoka pääse loppumaan. Jotta valmistetut ruoat eivät jäähy, keittiössä kovassa käytössä ovat sekä uuni että kuumennettu säilytyskaappi. Lisäksi keittiössä valmistellaan usein jo seuraavan päivän lounasta, esimerkiksi torstaina tarjoiltavia lettuja paistetaan jo pari päivää etukäteen. Työn hektisen luonteen vuoksi keittiössä ei ole aikaa jäädä rupattelemaan tai pysähtymään. Keittiössä toimitaan taukoamatta ja aineistossani käydyt keskustelut suoritetaan lähes aina toiminnan yhteydessä.

Tutkimukseni ravintola on melko suosittu lounasaikaan. Parhaimmillaan lounaita myydään tuhat kappaletta. Hiljaisina päivinä lounasta myydään noin 300 kappaletta. Videokuvattu päivä on keskiviikolta, jolloin lounaita meni noin 450. Koskaan ei voi tietää, millainen päivä on tulossa, joten kokkien määrä on vakio. Ruuhkaisina päivinä salin puolelta voi tulla tarjoilijoita auttamaan keittiöön. Usein salissakin on kuitenkin niin kiire, ettei sieltäkään kyetä joustamaan. Tällainen työ tarvitsee luottavaisen ja tiiviin työyhteisön. Videokuvatut tilanteet ovat vain keittiön puolelta, joten videon kautta ei näe sitä todellista ruuhkaista lounasta, joka tapahtuu keittiön ulkopuolella. Keittiön astianpesukone ja astianpesijä eivät kuulu eivätkä näy videolle kaukaisen sijaintinsa vuoksi.

3.3 Työyhteisön ja työntekijöiden esittely

Aineistoni työyhteisöön kuuluvat neljä työntekijää: yksi keittiömestari ja kolme kokkia. Työntekijöitä yhdistää sama työ ja työyhteisö, mutta kaikki ovat taustatiedoiltaan hyvin erilaisia, ja tässä alaluvussa kerron jokaisesta lisää. Työpaikan matriisikielenä (ks. Kovács 2009) eli pääkielenä puhutaan suomea. Keskusteluissa esiintyy myös muita kieliä, kuten englantia ja nepalia, joita nimetään upotetuiksi kieliksi. Mielestäni Heini Lehtosen (2015) käyttämä termi *kieleily* sopii tällaisen monikielisen toimintaympäristön kuvailemiseen hyvin. Lehtonen perustelee käsitteen valintaa sillä, että ei ole mitään rajattuja kieliä, joita voitaisiin laskea tai määritellä (2015: 299). Lehtonen ei halua ottaa kantaa kielten määrään tai niiden variaatioon, sillä hänen mukaansa ”kieli vain on”. Myös Jørgensen ym. (2016: 142–144) kritisoivat ajatusta siitä, että kieliä rajattaisiin ja eroteltaisiin erillisiksi kieliksi. Mielestäni *kieleilyn* käsite sopii perustellusti myös minun aineistoni keittiöyhteisöön

ja sen kuvailuun. En koe tarpeelliseksi puhua koodinvaihdosta, sillä en halua rajata kieliä omiin luokkiinsa. Kieleilyllä tarkoitan siis tässä aineistossa sitä, kun keittiössä puhutaan eri kieliä.

Ensimmäinen työntekijä on 37-vuotias Nepalista kotoisin oleva mies, Bikram. Bikramin äidinkieli on nepali, ja lisäksi hän puhuu suomea ja englantia. Hän on asunut Suomessa noin kaksitoista vuotta, joista kaksi vuotta hän opiskeli suomea koulussa. Bikram aloitti kahdeksan vuotta sitten yrityksessä, joka oli samalla hänen sisääntuloammattinsa. Sisääntuloammattia varten kieli- ja taitovaatimukset ovat alhaiset, ja sille on tyypillistä matalapalkkaisuus (Partanen 2012: 8–9). Bikram aloitti uransa astianpesijänä, josta hän pian eteni kokiksi ja siitä keittiömestariksi.

Toinen työntekijä on 44-vuotias Venäjältä kotoisin oleva nainen, Sasha. Sashan äidinkieli on venäjä, ja lisäksi hän puhuu suomea. Hän on asunut Suomessa noin kaksikymmentäkaksi vuotta. Sasha ei ole opiskellut suomea koulussa, vaan hän on oppinut kieltä suurimmaksi osaksi työn ohessa. Sasha aloitti yrityksessä viisi vuotta sitten, ja hän työskentelee ravintolassa kokkina.

Kolmas työntekijä on 26-vuotias Suomesta kotoisin oleva nainen, Jenni. Jennin äidinkieli on suomi, ja lisäksi hän puhuu ruotsia ja englantia. Jenni on työskennellyt ravintolassa viisi vuotta. Jenni aloitti kokkina, mutta vähitellen hän on jakanut osan keittiömestarin työtehtävistä Bikramin kanssa. Tähän erityisesti vaikuttaa Jennin sujuva suomen kielen taito, jota tarvitaan muun muassa tukkukuorman tilausten teossa.

Neljäs työntekijä on 29-vuotias Nepalista kotoisin oleva mies, Akal. Akal puhuu äidinkielenään nepalia, ja lisäksi hän puhuu englantia. Akal on opiskellut suomea noin vuoden verran koulussa. Akal on uusin tässä työyhteisössä, sillä hän on työskennellyt organisaatiossa kolme vuotta. Akal työskentelee kokkina.

4 Roolin rakentuminen direktiiveillä

Jo aineistoni läpikäymisen alkuvaiheessa huomasin, että aineistossa esiintyy varsin runsaasti direktiivejä. Kiinnostuin jaottelemaan ja erittelemään tarkemmin direktiivejä omiksi tyypeikseen. Olen luokitellut aineistossani esiintyvät suomeksi lausutut direktiivit seuraavaan taulukkoon. Olen rajannut aineistostani englanniksi lausutut

direktiivit pois, sillä en käsittele niitä tutkimukseni rajallisuuden vuoksi. Käytän samantyyppistä luokittelutapaa kuin Somiska (2010) ja Raevara (2017).

Taulukko 1. Aineistossa esiintyvät direktiivityypit

Direktiivityyppi	Esimerkki	Määrä
1. Myönteinen imperatiivi- eli käskylause	<i>laita se</i>	45 kpl
2. Nesessiiviverbi	<i>tarvii lisää suola</i>	29 kpl
3. Indikatiivinen deklaratiivi- eli väitelause	<i>Akal autaa sule pihvile</i> <i>kolme laatikkoo ei riitä</i>	23 kpl
4. <i>Sitten</i> -partikkeli	<i>sitten oliivi</i>	23 kpl
5. Kieliopillissijainen substantiivilauseke	<i>uuni vapaa</i>	20 kpl

Suomeksi lausuttuja direktiivejä esiintyi aineistossani yhteensä 140 kappaletta. Käsitelen jokaista direktiivityyppiä omissa alaluvuissaan. *Sitten*-partikkeliä ja kieliopillissijaista substantiivilauseketta tarkastelen alaluvussa 4.4. Direktiivisten ilmausten runsautta selittää se, että lausumassa voi esiintyä monentyyppistä direktiivisyyttä. Lausumassa voi esimerkiksi esiintyä sekä myönteinen imperatiivilause että *sitten*-partikkeli, mutta olen ryhmitellyt nämä kuitenkin omiin luokkiinsa. Päällekkäisyyttä direktiivien välillä olen yrittänyt selkeyttää siten, että olen jakanut muut direktiiviset ilmaukset omiin alalukuihinsa.

Olen jakanut työpäivän neljään eri jaksoon: ruokien valmisteluvaiheeseen, lounasaikaan, ruokailutaukoihin ja siivousvaiheeseen. Jokaisen jakson siirtymäkohdassa työnjaot vaihtuvat. Tällöin Bikramin rooli korostuu, kun työnjaot keittiötyöntekijöiden välillä määrätään uusiksi. Aineistoani tarkasteltaessa olen huomannut, että näissä siirtymäkohdissa esiintyy monta direktiiviä peräkkäin. Tällaisia kohtia kutsun direktiiviryppäiksi. Eli keittiömestari tuottaa tavallista enemmän direktiivejä alaisilleen, kun seuraava jakso alkaa. Tarkoitan siis kyseistä jakoa, jos mainitsen esimerkeissäni siirtymäkohdan.

4.1 Myönteinen imperatiivi- eli käskylause

Tässä alaluvussa tarkastelen keittiömestarin roolin rakentumista myönteisen imperatiivilauseen avulla. Aineistossani esiintyi ainoastaan kaksi kielteistä imperatiivilauseetta, ja siksi keskityn tarkastelemaan myönteistä käskylausetta. Kuten luvussa 2.3 mainitsen, imperatiivi- eli käskylause on tyypillisin tapa muodostaa käsky. Aineistossani näitä on yhteensä 45 kappaletta. Imperatiivimuotoiset direktiivit esiintyivät sellaisissa tilanteissa, joissa keittiömestari kohdisti jollekin keittiötyöntekijälle käskyn. Sekä puhetilanne että meneillään oleva toiminta vaikuttavat siihen, milloin tulkitsemme imperatiivin käskyksi (ISK § 1647). Tämän vuoksi on tärkeää myös tarkastella koko vuorovaikutustapahtumaa, jossa imperatiivin sisältävä vuoro esiintyy.

Ensimmäinen esimerkki on työpäivän alusta. Aamulla keittiössä on usein rauhallista eivätkä kaikki työntekijät ole vielä saapuneet töihin. Aamun työtehtävät on jaettu edellisenä päivänä. Bikram pilkkoo kasviksia ja Akal paistaa lettuja parilalla. Bikram panee merkille, että Sasha tutkailee seinällä olevaa ruokalistaa.

[1.]

bik katse +

bik liike *

sas katse &

sas liike %

01 (0.3)

sas >> katsoo ruokalistaa->>

02 BIK: +mitä tule? +

bik +vilkaisee SAS+

03 SAS: rintafile↓ ja: °valmissalaatia.°

04 BIK: +hä? h

bik +katsoo SAS->

05 SAS: rintafilee↓ ja salaatia.

06 BIK salaaattimiks. h

07 SAS: &°m:° hh. &

sas ->&katsoo BIK->>

08 BIK: ↑vihre↓ salaati vai.

09 SAS: >ei ei ei.< h

10 BIK: mikä salati.

11 SAS: mä mui- ↑mä oon katonu jo. koska se on

12 alhaalla (.) pieni dyna. hh

13 BIK: aa, h (.) joo. h (.)

```

=>          +mutta laita se .h *kana (.) iso pakaste.
bik      ->+ katsoo leikkuulautaa->>
bik                                *pilkkoo kasviksia->>
15 SAS:    okei.
16          % (0.3)          %
sas      ->%kävelee pois%

```

Bikram huomaa Sashan tutkailevan ruokalistaa, ja kysyy lyhyen tauon jälkeen Sashalta, mitä ruokalistassa lukee. Sasha lukee ruokalistasta, että tänään tarjoillaan buffetissa kanaa ja salaattia. Bikram kysyy tarkentavia kysymyksiä ensin Sashalta, minkä jälkeen hän alkaa ohjeistamaan, mistä Sasha löytää kanan ja mitä Sashan pitää tehdä salaatile. Bikramin ohjeistuksen jälkeen Sasha lähtee keittiöstä.

Vähäinenkin tieto toisen henkilön taustasta antaa informaatiota siitä, mitä henkilö on seuraavaksi tekemässä (Lindholm ym. 2016: 18). Bikram tulkitsee Sashan toiminnasta eli ruokalistan silmäilemisestä Sashan tarvitsevan ohjeistusta. Sashan tehtävänä on tänään valmistaa päivittäin vaihtuva pääsalaatti. Bikram aloittaa kysymys-vastaus-sekvenssin kysymällä Sashalta, mitä pääsalaattiin tulee tänään, minkä jälkeen Bikram neuvoo Sashaa raaka-aineiden löytämisessä. Monissa tilanteissa juuri henkilön asema vaikuttaa siihen, kuka saa aloittaa keskustelun (Lyons 1977: 576). Myös Raevaaran (2016: 154) mukaan keskustelun osallistujien rooleja ilmentävät erityisesti kysymys–vastaus–vierusparit ja niiden muoto. Keittiömestarina Bikramin tehtävänä onkin pitää työntekoa yllä, ja nähdessään Sashan toimeettomana, hän alkaa määrätä Sashalle työtehtäviä.

Imperatiivilause käskee, kehottaa ja ohjaa puheen vastaanottajaa (Alho ja Kauppinen 2015:101). Bikram tuottaa myönteisen imperatiivilauseen *laita se kana iso pakaste* (rivi 13), johon Sasha tuottaa responssipartikkelin *okei* (rivi 14) ja alkaa toimimaan Bikramin ohjeiden mukaisesti. Reaktio, jonka Bikram vuorollaan (rivi 13) saa Sashassa aikaan, tukee ajatusta siitä, että Sasha tulkitsee imperatiivin käskyksi. Sasha sulkee sekvenssin tuottamalla vuoron *okei* ja lähtee hakemaan salaattia ja kanaa keskustelun päätyttyä. Bikram tekee käskevällä vuorollaan (rivi 13) monta asiaa: hän tarkastelee tilannetta ohjeiden annon aloituksena ja samalla hän ilmaisee tietävänsä, että ohjeita odotetaan. Bikramin ohje *laita se kana iso pakaste* (rivi 13) on muodoltaan melko yksinkertainen, sillä Bikram ei spesifioi adverbiaalimäärittteen sijan avulla toivotun toiminnan suuntaa. Joskus vuoron sisällöllä onkin suurempi merkitys kuin sen muodolla, jotta vuoro ymmärrettäisiin (Couper-Kuhlen & Selting 2018: 216). Ravintolan työntekijät ovat nimenneet takana olevat pakastimet pieneksi ja isoksi

pakastimeksi. Sasha hyväksyy käskyn ja näyttää ymmärtävän ohjeen, sillä hän tuottaa responssipartikkelin *okei*. Tällainen partikkeli on yleisin responssi pyynnön noudattamiseen (ks. Thompson ym. 2015), mikä tukee ajatusta siitä, että Sasha on ymmärtänyt Bikramin käskyn.

Keittiössä käydään institutionaalisia keskusteluja, mikä heijastuu Bikramin oikeutena esittää toisille keittiötyöntekijöille käskyjä. Osallistujien institutionaaliset roolit vaikuttavat suoraan heidän oikeuksiinsa (Stevanovic 2016: 208). Tämä näkyy esimerkiksi siinä, miten Bikramilla on oikeus esittää imperatiivimuotoinen käskylause, ja Sashan velvollisuutena on vastata käskyyn sen vaatimalla toiminnalla. Yli-Vakkuri (1986: 212) toteaa, että autenttisia käskyjä voi yleensä esittää sellainen henkilö, joka on ylempänä valtahierarkiassa kuin puhuteltu. Näin ollen voidaan väittää Bikramin vuorolla (rivi 13) olevan kaksi funktiota: ohjeiden antaminen ja roolin ottaminen. Toisaalta Goffman (1981) on kritisoinut vahvasti ajatusta siitä, että tarkastelisinme vuorovaikutusta pelkästään ihmisistä ja keskustelun rooleista käsin. Goffman korostaa vuorovaikutustilanteen tilan ja ajan merkitystä; tilannetta tulisi tarkastella tilanteen ja hetken näkökulmasta. Goffmanin pyrkimyksenä oli purkaa sosiaaliluokkien vaikutusta kasvokkaiseen vuorovaikutukseen, ja siksi esimerkin 1 tilannetta tulisi tarkastella tilanteen näkökulmasta, ei keittiömestarin roolin näkökulmasta. Bikram tulkitsee Sashan toimettomuudesta, että Bikramin tehtävänä on auttaa Sashaa ja käsky näyttäytyy luonnollisena keinona ilmaista apua. (Goffman: 1981.)

Sashan ja Bikramin keskustelu koostuu lyhyistä vuoroista ja minimivastauksista. Rivillä 2 Bikram tuottaa lyhyen kysyvän vuoron *mitä tule*, johon Sasha tuottaa välittömästi vastauksen *rintafile ja valmissalaattia* (rivi 3). Todellisuudessa ruokalistassa on pitkä lista eri raaka-aineista. Kiireisessä tilanteessa erilaiset pikapuhemuodot ovat luonnollista kielenkäyttöä (Matihaldi 1979: 137). Kummankaan keskustelun osapuolten vuoroista eikä toiminnasta käy ilmi minkäänlaista epäröintiä, ja siksi keskustelu vaikuttaa sujuvalta ja luontevalta.

Esimerkissä 1 Bikram käyttää suoraa imperatiivia *mutta laita se kana iso pakaste* (rivi 14). Käskylause on perusteltu, sillä tilanteen kiireisyys vaatii nopeaa toimintaa; ruokia täytyy ruveta valmistamaan pian. Brownin ja Levinsonin (1987: 74) mukaan keskustelijoiden valta-asemat vaikuttavat siihen, kuinka vakavaksi kasvovuhaksi direktiivit määritellään. Toisaalta tietyissä tilanteissa voidaan katsoa kuulijan kasvojen suojelun olevan epäolennaista. Esimerkiksi hätätilanteessa kasvojen

suojelun sijaan tärkeintä on toimia kuulijan parhaaksi. Tilanteen kiireisyys oikeuttaa suoraan käskymuotoon ja Bikramin käsky *mutta laita se kana iso pakaste* (rivi 14) on aiheellinen. (Brown & Levinson 1987: 68–69.)

Seuraavaksi esittelen toisen esimerkin Bikramin roolin rakentumisesta käskylauseen avulla. Esimerkki 2 on myös aamulta. Kaikki keittiötyöntekijät ovat saapuneet työpaikalle tietoisina työtehtävistään, ja he toimivat itsenäisesti ohjeiden mukaan. Jennin tehtävänä on valmistaa lounasbuffetin lämpimät ruuat. Ennen seuraavaa esimerkkiä Bikram on jo jonkin aikaa tarkkaillut Jennin toimintaa samalla kun hän itse on siirtänyt vuokia uuniin. Seuraavassa esimerkissä Bikram alkaa ohjeistamaan Jenniä lounasbuffetin lämpimien ruokien valmisteluissa.

[2.]

bik katse +

bik liike *

jen katse &

jen liike %

01 (0.2) %

bik >>viipaloi leipää->

jen >>availee uunin luokkuja ja sekoittaa%

=> BIK: ota& mmm hh ↑lohi. (.)

jen &katsoo BIK->>

03 ykkonen kaappi.(.) sitten

=> ota ↑juures,

05 JEN: siis hh. kuutio?

06 BIK: *+joo. h +

bik ->*+katsoo JEN +

07 *mitä oli eilen

bik *leikkaa leipää->

08 leikatu. (.) sitten ↑juures.

=> ota (.) ↑porkkana ↓ja lantu.

10 (0.2)

11 JEN: (- -)

12 BIK: *+hä?

bik ->*+katsoo JEN->

13 JEN: yks kerrallaa?

14 BIK: +jo*o.&%

bik ->+ *leikkaa leipää->>

jen -----> &%kävelee keittiöstä pois->>

Jenni availee uunin luokkuja ja sekoittaa uunissa olevien pakkien (uunivuokien) sisältöä. Bikram alkaa ohjeistamaan Jenniä lämpimien ruokien valmistelussa. Bikram kertoo, että lohi löytyy ykköskaapista (takana olevasta jääkaapista) ja eilen valmiiksi kuutoidut juurekset löytyvät myös takaa. Sen jälkeen Bikram tarkentaa, mistä juureksista on kyse. Keskustelun päätyttyä Jenni lähtee hakemaan lohta ja juureksia takana olevista kylmäkaapeista.

Bikramin rooli tulee esiin erityisesti erilaisten ohjeiden ja käskyjen muodossa. Voi olla, että Bikram kokee Jennin tarvitsevan ohjeistusta, sillä uunissa kypsytettävien ruokien silmäileminen ei kuulu Jennin työtehtäviin, vaan Bikram on vastuussa niistä. Näin ollen Bikram kokee, että hänellä on oikeus kertoa Jennille, mitä tämän täytyy seuraavaksi tehdä. Bikram aloittaa sekvenssin myönteisellä imperatiivilauseella, joka muodostuu yksikön toisessa persoonassa olevasta *ota*-verbistä, ja totaaliobjektista *lohi* (rivi 2). Jenni ei tuota sekvenssiin jälkijäsentä, mutta suuntaa katseensa Bikramiin. Katse usein kehottaa puhujaa jatkamaan (ks. Goodwin 1981: 30), ja Bikram lisää vuoroon jälkilaajennuksen *ykkonen kaappi* (rivi 3) ja jatkaa *sitten ota juures* (rivi 3–4). Bikramin vuoro *ykkonen kaappi* on informatiivinen: se kertoo Jennille, mistä hän löytää lohen. Bikramin vuoro *sitten ota juures* (rivi 3–4) ilmentää direktiivisyyttä sekä imperatiivimuodon *ota* että partikkelin *sitten* avulla. Voi olla, että partikkeli *sitten* toimii Jennin huomion kiinnittämisenä: ohjeet jatkuvat. *Sitten*-partikkeliä tarkastelen tarkemmin luvussa 4.4.1.

Jenni ei tuota Bikramin vuoroon välittömästi vierusparin jälkijäsentä vaan muodostaa rivillä 5 välisekvenssin *siis kuutio*, jolla Jenni tekee monta asiaa: hän ilmoittautuu kuulijaksi, tuottaa tarkentavan kysymyksen sekä hyväksyy Bikramin käskyn (rivi 3–4). Bikram tuottaa jälkijäsenen *joo* (rivi 6) kysymys-vastaus-sekvenssiin ja lisää jälkilaajennuksen *mitä oli eilen leikatu* (rivi 7–8). Bikram ei anna ohjeistuksen kuitenkaan keskeytyä, vaan jatkaa ohjeistustaan aloittamalla uuden sekvenssin *sitten juures ota* (rivi 8–9). Jenni tuottaa vielä kysymyksen *yks kerrallaa* (rivi 13), johon Bikram tuottaa jälkijäsenen *joo* (rivi 14). Bikram jatkaa leivän leikkaamista ja Jenni lähtee keittiöstä. Jenni täyttää Bikramin käskyn lähtemällä hakemaan lohta ja juureksia, joita Bikram on käskennyt Jennin hakea.

Garfinkelin (ks. Heritage ym. 1996) mukaan sosiaalisessa vuorovaikutuksessa toiminnan ja sen fyysisen ja sosiaalisen kontekstin välillä on laaja

valikoima erilaisia oletuksia ja päätelmiä, joita keskustelun osallistujilla on käytettävissään. Bikram tekee jatkuvasti päätelmiä ja oletuksia, jotka ohjaavat hänen toimintaansa keittiömestarina. Bikram tarkkailee Jenniä ensin hetken aikaa. Jenni tarkkailee uunivuokia, vaikka uunissa valmistuvat ruoat kuuluvat Bikramin työnkuvaan. Bikram kokee Jennin tarvitsevan ohjeistuksia. Bikram kantaa institutionaalisen roolinsa vuoksi suurta vastuuta siitä, että tilanteet keittiössä onnistuvat, eikä anna ohjeistuksen pysähtyä. Vaikka Jenni kysyykin tarkentavia kysymyksiä, Bikram vastaa niihin lyhyesti ja tuottaa heti perään uuden direktiivin sisältävän vuoron. Bikram toimii vuorojen esittäjänä. Tekijänä ja toimeksiantajana (ks. Goffman: 1981) voidaan katsoa olevan ravintolan johto, josta määräykset tulevat. Samalla kun Bikram jakaa rooleja ja työtehtäviä keittiötyöntekijöiden kesken, hänen oma roolinsa korostuu.

Edellä osoittamani esimerkit (1 ja 2) osoittavat, että Bikramin direktiivit ovat hyvin suoria, ja yleisin direktiivi, jota hän käyttää, on imperatiivilause. Vilkkaassa toimintaympäristössä suorat käskylauseet eivät tunnu epäkohteliailta tai epäsopivilta, vaan tällainen suoruus on pikemminkin välttämätöntä näin kiireiselle toimintaympäristölle (vrt. Brown & Levinson 1987: 68–69).

Hektinen toimintaympäristö oikeuttaa Bikramin suoriin käskymuotoihin. Joskus tila voidaan nähdä vuorovaikutuksen resurssina, mikä sitten näkyy erityisesti vuorojen muotoilussa (Haddington ym. 2016: 162). Suorat käskylauseet ovat Bikramin keino toimia vuorovaikutustilanteissa, ne toimivat Bikramin resursseina. Samalla Bikram rakentaa rooliaan keittiössä suorien direktiivien avulla. Jos on selvää, että puhujalla on oikeus käyttää direktiivejä, sitä ei tarvitse selitellä, vaan asia on niin (Lyons 1977: 827). Selittelemättömät direktiivit kertovat Bikramin asemasta ja oikeudesta direktiiveihin.

Lisäksi aineistossani keskeistä on tarkastella direktiivejä niiden kontekstissaan. Keittiön tilanteet rakentuvat toiminnan ja kiireen ympärille, ja siksi imperatiivin voi tulkita hyvin luonnolliseksi edellä osoittamissani tilanteissa. Toiminnalla on keskeinen vaikutus siihen, millaisen muodon vuoro saa (Raevaara 2001: 50). Näyttää siltä, että on luontevaa tuottaa yksinkertaisia ohjeita näin hektisessä toimintaympäristössä. Raevaaran (2017: 391–392) mukaan direktiivi on imperatiivimuodossa silloin, kun toiminta halutaan käynnistää. Bikram leikkaa leipää samalla kuin ohjeistaa. Hän yrittää saada (esimerkissä 1 ja 2) alaisensa aloittamaan työtehtävänsä. Käytännönläheiset normit sekä kohteliaisuuskonventiot määräävät

imperatiivin käyttöä käskymuotona (Alho & Kauppinen 2015: 102). Tässä ympäristössä kielellinen käytös ei ylity (ks. Watts 2003: 17–23), vaan imperatiivi näyttäytyy tilanteeseen sopivana kommunikointikeinona. Tarkasteltaessa keskustelun muita osapuolia ei ole viitteitä siitä, että Bikramin vuoro nähtäisiin epärelevanttina, vaan Sasha (esimerkki 1) ja Jenni (esimerkki 2) toimivat mukisematta Bikramin ohjeiden mukaan. En tulkitse imperatiivimuotoista direktiiviä epäkohteliaaksi, vaan pikemminkin tarpeellisenä resurssina koko työyhteisölle. Yksinkertaiset ohjeet näyttävät helpottavan toimimista keittiössä. Keittiötyöntekijät ovat kaiken aikaa liikkeessä, eikä heillä ole aikaa jäädä keskustelemaan pitkäksi aikaa.

4.2 Nesessiiviverbi

Olen luokitellut tähän alalukuun aineistostani direktiiveiksi sellaisia ilmaisuja, joissa esiintyy nesessiivinen verbi *tarvita*. Aineistossa esiintyi ainoastaan kaksi kertaa *pitää*-verbi, joten siksi keskityn vain *tarvita*-verbin sisältäviin vuoroihin. Myös englanninkielisiä nesessiivirakenteita¹ on paikoin, mutta tutkimuksessani keskityn vain suomenkielisiin direktiiveihin. Deonttista modaalisuutta ilmaiseva nesessiiviverbi (*ei*) *tarvitse* ilmaisee direktiivisyyttä, jos sillä ohjataan toisen henkilön toimintaa (ISK § 1668). Aineistossani näitä on yhteensä 29 kappaletta. Nesessiiviset direktiivit esiintyivät sellaisissa tilanteissa, joissa keittiömestari kohdisti jollekin keittiötyöntekijälle toimintaehdotuksen.

Seuraavan esimerkin avulla käsittelen *tarvita*-verbin funktiota ja merkitystä tässä työyhteisössä. Esimerkissä 3 on kyse tilanteesta, jossa hektisin lounasaika on ohi. Jenni on ryhtynyt valmistelemaan jo tulevaa päivää, ja pilkkoo paprikoita seuraavan päivän lounaalle. Jenni ja Bikram keskustelevat siitä, kuinka monta laatikkoa paprikoita Jennin pitää pilkkoa.

[3.]

bik katse +

bik liike *

jen katse &

¹ Esimerkkejä englanninkielisistä nesessiivirakenteista aineistossani: a) *need to fill*, b) *only need to put vähä vettä tänne*, c) *need to make baaristuff*, d) *we only need this savulohi* ja e) *we need to order*.

jen liike %

01 *% (0.3) * (0.2) *
bik *ottaa pakin uunista*kävelee hyllylle*
jen %leikkaa paprikoita->
02 JEN: %&menee kaikki sinne *kolme laatikkoo. *
jen ->%&katsoo BIK->
bik *ottaa öljykanisterin*
03 * (0.2) *
bik *kävelee pakin luo*
04 BIK: *kolme laatikkoo ei riitä.
bik *kaataa öljyä kasvisten päälle->
=> tarvii lisää. hh
06 JEN: okei. i- ↑i made tiistai four
07 ↓and then two more;
08 BIK: *yea.& *
bik ->*laskee öljykanisterin pöydälle *
jen &pilkkoo paprikoita->>

Jenni aloittaa sekvenssin kertomalla Bikramille, että hän on leikannut paprikoita kolme laatikkoo, mihin Bikram toteaa, että *kolme laatikkoo ei riitä* ja lisää vielä, että *tarvii lisää* (rivi 4–5). Jenni tuottaa vierusparin jälkijäsenen responssipartikkelilla *okei* (rivi 6), mutta kokeekin tarpeelliseksi tuottaa jälkilaajennuksen kertomalla, että hän on leikannut paprikoita tiistaina neljä laatikkoo ja myöhemmin vielä kaksi laatikkoo lisää. Bikram sulkee sekvenssin toteamalla lyhyesti *yea* (rivi 8).

Bikramin vuoro rivillä 4–5 on monitulkintainen. Bikramin vuoro *kolme laatikkoo ei riitä* (rivi 4) on väitelauseenmuotoinen direktiivi, joka implikoi, että paprikoita täytyy mahdollisesti leikata enemmän. Sen funktiona on myös tuottaa perustelu Bikramin seuraavalle direktiiville *tarvii lisää* (rivi 5). Bikram tuottaa siis ensin perustelun, että kolme laatikkoo paprikoita ei riitä, ja siksi niitä tarvitaan lisää. Vuorovaikutuksen edetessä ilmauksen tulkinta voi siis muuttua. Vuorot voidaan tulkita kahdeksi eri direktiiviksi, mutta ensimmäinen direktiivi voidaan esittää myös olevan perustelu seuraavalla direktiiville.

Tilanteen ollessa jo käynnissä, direktiivin esittäjä on oikeutetumpi tuottamaan käskylauseen (ks. Lauranto 2014). Jenni on jo leikkaamassa paprikoita, joten voi olla, että Bikram kokee itsensä oikeutetuksi tuottamaan käskyn *tarvii lisää*.

Tannerin (2012: 89) mukaan *tarvita*-verbi esiintyy esittelevänä pyyntönä, joka usein johtaa tarkempaan selvittelyyn siitä, miten asia hoidetaan. Tässä esimerkissä Bikram ei kuitenkaan koe tarpeelliseksi tuottaa käskyynsä lisäselvitystä, mikä implikoi Bikramin uskovan Jennin ymmärtäneen käskyn. Lisäksi Bikram on perustellut vuoronsa jo edellä: *kolme laatikkoo ei riitä* (rivi 4). Bikram alustaa ohjeistustaan kertomalla, että paprikat eivät riitä, ja siksi Jennin täytyy leikata niitä lisää. Bikram tuottaa yksinkertaisen käskyn *tarvii lisää* (rivi 5). Bikram vetoaa paprikoiden riittämättömyyteen ja siihen, että paprikoita tarvitaan enemmän.

Tarvita-verbi osoittaa puhujan olevan vailla jotakin. Se ei kuitenkaan tarkoita sitä, että juuri puhujalta puuttuu jotakin, vaan se voi myös viitata ulkoisiin olosuhteisiin (Tanner 2012: 87–88). Koska Bikram on instituution edustaja, hän puhuu ikään kuin koko instituution puolesta. Seuraavana päivänä tarjottava lounas ei toteudu ansiokkaasti, ellei riittävästi paprikoita ole tarjolla. *Tarvita*-verbiä käyttämällä poissuljetaan vuorosta vaatimuksen sävy (Tanner 2012: 89). Bikram vetoaakin ulkoisiin vaatimuksiin: Bikram ei paprikoita tarvitse, mutta asiakkaille ei riitä kolme laatikkoa. Bikramin vuoron (rivi 4–5) voi tulkita käskyksi *tarvita*-verbin avulla, sillä Bikram antaa toimintaehdotuksena leikata paprikoita lisää.

Jennin vuoro *i made tiistai four and then two more* (rivi 6–7) on mielenkiintoinen, sillä sen voi tulkita kohteliaaksi kieltäytymisen yritykseksi pilkkoa lisää paprikoita. Bikramin käsky näyttää uhanneen Jennin negatiivisia kasvoja (ks. Brown & Levinson 1987), sillä Jenni pyrkii kieltäytymään tehtävästä. Kieltäytyminen keittiömestarin annetuista ohjeista tai sen yritys on hyvin epätavallinen aineistossani, joten erottautumisen vuoksi se kaipaa tulkintaa.

Bikramin mielestä kolme laatikkoa ei riitä, joten hän kääkee Jennin pilkkomaan paprikoita lisää. Jenni ei välittömästi täytä käskyä, vaan kokee tarpeelliseksi huomauttaa, että hän on pilkkonut jo yhteensä kuusi laatikkoa. Kieltäytyminen toisen pyynnöstä tai käskystä osoitetaan usein osoittamalla, että käsky tai pyyntö on tarpeeton (Thompson ym. 2015: 254–256). Voi olla, että Jenni pyrkii vuorollaan (rivi 6–7) tekemään Bikramin käskyn tarpeettomaksi: Jenni huomauttaa, että paprikoita on jo leikattuna kuusi laatikkoa eikä enempää tarvita. Voi olla, että Jennistä tuntuu siltä, että hänen toimintavapauttaan on rajoitettu jo tarpeeksi. Luvussa 2.5 toteankin, että direktiivit uhkaavat puhutellun toimintavapautta. Toisaalta Jennin funktiona voi olla myös pelkästään haluttomuuden osoittaminen paprikoiden leikkaamista kohtaan.

Luvussa 4.1. tarkastelen suoria imperatiivilauseita, joita esitetään työntäyteisessä tilanteessa. Tässä tilanteen voidaan katsoa olevan toinen: hektisin lounasaika on ohi, ja Jenni on ruvennut valmistamaan jo huomista lounasta. Voi olla, ettei Jenni koe Bikramin käskyä oikeutetuksi kontekstiin nähden. Jennin yritys kieltäytyä käskystä todistaa Bikramin käskyn perusteettomaksi, ja Jenni kokee, että hänen toimintavapauttaan rajoitetaan tarpeettoman paljon.

Kiinnostavaa on Bikramin responssi (rivi 8) Jennin vuoroon. Bikram ei ota kantaa Jennin vuoron sisältöön vaan toteaa lyhyesti katsomatta Jenniin *yea* (rivi 8). Bikramin vuoro sulkee sekvenssin, eikä keskustelu jatku. Jenni on keskustelun ajaksi keskeyttänyt paprikoiden pilkkomisen, mutta jatkaa leikkaamista taas. Responssi *yea* on usein riittämätön, ja vaatii lisäselityksen (Thompson ym. 2015: 233–236). Bikram ei kuitenkaan tarkenna tai tuota uutta vuoroa responssin *yea* jälkeen. Bikramin asema keittiössä korostuu minimivastauksella; hän ei koe tarpeelliseksi selittää käskeviä vuorojaan.

Seuraavassa esimerkissä Jenni kieltää Akalia leikkaamasta punasipulia. Bikram kävelee keittiöön ja osallistuu keskusteluun.

[4.]

bik katse +
bik liike *
jen katse &
jen liike %

01 JEN: %ö: ↑punasipuli e-älä ↓laita.%
jen %avaa uunin luukun %
02 AKA: ei tarvi?
03 JEN: %*ei tarvi. * %
jen %ottaa pannulaput uunin päältä%
bik *kävelee keittiöön*
04 BIK: +mitä? hh
bik +katsoo JEN->
05 JEN: &punasipuli;
jen &katsoo BIK->
=> BIK: ei tarvi& %laita. hh %
jen ----->& %avaa uunin luukuun%

=> only ei tarvi vähän aika
=> paahtaa. h jos tarvi
09 ni then laita *heti. *
 bik *heilauttaa kättä ilmassa*
10 +*(0.2) *+
 bik ->+*kääntyy*+katsoo keittoa->
11 BIK: mutta mä ↑ota keitto. ja sitten °minä.° hh
12 SAL: JÄLKKÄRI:?
13 BIK: +*joo? hh *
 bik ->+*pyyhkii otsaansa*
14 JEN: £ähh what£ [are-]
15 BIK: [tulo]ssa.
16 +just >put it like that.<+
 bik +katsoo JEN +
17 JEN: ↑i make one with ↓ö-.
18 BIK: persi*kka? *
 bik *kävelee pois keittiöstä*
19 JEN: #yeah.# hh and then an
20 another one ↑£mango;£ hh

Esimerkissä 4 Jenni ohjeistaa Akalia, että punasipulia ei tarvitse leikata. Bikram kävelee salista keittiöön ja tuottaa kysyvän vuoron *mitä* (rivi 4). Jenni toistaa *punasipuli* (rivi 5), johon Bikram toteaa, ettei punasipulia tosiaan tarvitse leikata nyt, mutta jos sitä tarvitaankin, niin sitten se pitää leikata heti ja antaa vähän aikaa paahtua uunissa. Bikram katsoo keittoa, ja kertoo vievänsä sen saliin. Joku huutaa salin puolelta, että jälkiruokaa tarvitaan buffettiin. Bikram tuottaa responssin *joo* (rivi 13). Jenni epäröi, mutta Bikram kehottaa häntä jatkamaan ja neuvoa häntä lisäämään jälkiruokaan persikkaa, sillä banaani on loppu (aiemmin keittiössä käytiin keskustelu, jossa todettiin, että banaani on loppu). Bikram lähtee keittiöstä.

Jenni tuottaa rivillä 1 kielteisen imperatiivilauseen *älä laita*, johon Akal tuottaa kysyvän välisekvenssin *ei tarvii* (rivi 2). Jenni tuottaa jälkijäsenen *ei tarvii* ja sulkee sekvenssin. Bikram kuulee Jennin ja Akalin keskustelun kokonaan tai osan siitä, sillä kun hän on kävelemässä keittiöön, hän tuottaa kysyvän vuoron *mitä* (rivi 4). Jenni tuottaa kysymys-vastaus-sekvenssiin responssin *punasipuli* (rivi 5). Bikram kokee tarpeelliseksi tuottaa vielä kehoitus *ei tarvi laita* (rivi 6). Bikramin vuoro kehottaa Akalia jättämään punasipulin leikkaamisen pois, sitä ei kannata Bikramin mielestä tehdä. Bikramin vuoro saa arvottavan merkityksen. Vaikka Jenni on aiemmin

jo todennut, ettei punasipulia tarvitse leikata, Bikram kokee tarpeelliseksi tuoda esiin vielä näkökantansa aiheeseen. Voi olla, ettei Bikram ole kuullut Jennin vuoroa rivillä 1, mutta kokee joka tapauksessa tärkeäksi keskusteluun liittymisen tuottamalla hakukysymyksen *mitä*. Tuottamalla hakukysymyksen Bikram vahvistaa puuttuvan tiedon voidakseen jatkaa puhettaan (ks. ISK § 1678). Jenni toistaa puhettaan tuottamalla responssin *punasipuli* (rivi 5).

Kuten luvussa 2.3 totean, *tarvita*-verbi ilmaisee välttämättömyyttä. Bikram tuottaa nesessiiviverbin vuorossaan *ei tarvi laita* (rivi 6). Bikram kokee tarpeelliseksi selittää, miksei tilanne ole pakottava ja jatkaakin *only ei tarvi vähän aika paahtaa jos tarvi ni then laita heti* (rivi 7–9). Bikram kertoo, ettei punasipulia tarvitse leikata nyt, sillä sitä ei olla lisäämässä mihinkään ruokaan tällä hetkellä. Jos punasipulille tulee tarve, se pitää kuitenkin leikata heti. Lyonsin (1977: 801–802) mukaan nesessiiviverbien käyttöalue on melko rajattu, mutta tässä tilanteessa Bikram vuoro *only ei tarvi vähän aika paahtaa jos tarvi ni then laita heti* (rivi 7–9) tuntuu sopivalta. Bikram viittaa ulkopuolisen henkilön tarpeeseen – näissä olosuhteissa asiakkaaseen – eikä omaansa. Tulkinta tukee hyvin myös esimerkissä 3 olevaa tilannetta, jossa vedottiin asiakkaiden tarpeeseen. Jos asiakkaita on tulossa vielä paljon lounaalle, leikatut punasipulit eivät riitä. Bikram ei siis itse päätä siitä, vaan keittiössä täytyy edetä tilanteen mukaan. Asiakkaan tarpeeseen vedoten Bikram tuo esille sen, ettei Jennillä eikä Akalilla ole päätäntävaltaa sille, tarvitaanko punasipulia leikata. Kukaan ei keittiössä kyseenalaista Bikramin vuoroa, sillä kukaan ei tuota jälkijäsentä sekvenssiin. Bikram toimii esittämismuotissaan (ks. Goffman 1981: 144–145) esittäjänä: hän tuottaa lausuman ääneen, mutta lausuman sisällön ajatuksia tukee asiakkaan rooli, jota Goffman nimittää tekijäksi. Keittiössä edetään asiakkaan ehdoilla.

4.3 Indikatiivinen deklaratii- eli väitelause

Tässä alaluvussa tarkastelen keittiömestarin käyttämiä direktiivejä, joissa direktiivituokana on indikatiivinen deklaratii- eli väitelause yksikön kolmannessa persoonassa. Aiemmin luvussa 2.3 olen maininnut, että presensissä ja yksikön kolmannessa persoonassa esitetty indikatiivimuoto ilmaisee direktiivisyyttä. Seuraavissa tarkastelemissani esimerkeissä indikatiivinen väitelause ilmenee

sellaisessa kontekstissa, jossa keittiömestari tuo jonkin asian tarpeellisuuden esille. Aineistossani on yhteensä 23 indikatiivista väitelausetta, jotka esiintyvät direktiivinä. Tarkasteleman väitelauseenmuotoiset direktiivit esiintyivät sellaisissa tilanteissa, joissa keittiömestari kohdisti jollekin keittiötyöntekijälle käskyn.

Lounasajan toiseksi viimeinen tunti pyörähtää käyntiin. Tavallisesti tähän aikaan keittiötyöntekijät käyvät vuorotellen syömässä omassa taukotilassaan. Seuraava esimerkki on keskustelusta, joka keittiössä käydään juuri ennen ruokailuvuorojen alkamista. Keittiöasetelma on seuraavanlainen: Sasha paistaa pihvejä parilan äärellä, Akal siirtelee vuokia uunista ulos ja Jenni pilkkoo paprikoita. Bikram astuu keittiöön kesken keskustelun.

[5.]

```
bik katse +
bik liike *
sas katse &
sas liike %
aka katse ⌘
```

```
01          (0.2)
sas        >>paistaa lettuja parilalla->
02 SAS:    %now ↑⌘oike:sti hh. huomenna
sas        ->%kääntyy AKA päin->
aka        ⌘katsoo SAS->
03          paloauto tulee hh (.)
04          @pihvit oli *liian ↓<suolasta.>@*
bik        *kävelee keittiöön *
05 BIK:    +⌘missä?
bik        +katsoo SAS->
aka        ->⌘
sas        ->%          %heiluttaa kättä->
06 SAS:    %viime      %kerta asiakas sano
07          .h ↓@pihvit% aina liian
sas        ----->%
08          suolas [ta.@    ]
09 BIK:    [ä: aina ] ei oo aina hh.
10          ↓mitää hh only
```

11 **yks** asiakas sanoo joka kerta
 12 on @liian suolanen.@
 13 (0.2)
 => BIK: ↑**mutta** sasha menee syömään vai?
 15 SAS: &ö: **mutta** mä paistan nyt (.)
 sas &katsoo BIK->
 16 [**mutta** mä voin-]
 17 BIK: [**kaikki** vai ?]
 18 SAS: %**ei** paljoo. %
 sas %pudistaa päättään%
 19 BIK: **mene** syömään?
 20 SAS: **joo.&**
 sas --->&
 => BIK: ja **akal** hoitaa. (.) >**sinä** mene
 => **syömää** ja akal laita pihvi
 23 ja pastaa.< (.) ↑**ooko?** (.) vai
 24 **akal** mene syömää.
 25 SAS: % +↑**akal** **menetko?**
 sas %katsoo AKA->
 bik ->+katsoo AKA->
 26 AKA: «**mene** **sinä.**»
 aka «katsoo SAS»
 27 SAS: &**f****oike:s**[**ti.f**]
 28 BIK: [joo.]+
 sas &kääntyy parilaan päin->>
 bik ----->+

Sasha vitsailee, että paloauto on tulossa huomenna, koska pihvit olivat liian suolaisia. Sasha viittaa edelliseen keskusteluun, joka käytiin aamulla. Aamulla ravintolapäällikkö kertoi, että asiakas oli valittanut pihvien suolaisuudesta. Bikram kävelee keittiöön, ja kysyy Sashalta, mitä hän tarkoittaa vuorollaan @pihvit oli liian suolasta@ (rivi 4). Sasha toimii lausuman esittäjänä, mutta vuoron toimeksiantajana on asiakas, jonka arvoja lausuman sisältö tukee (ks. Goffman 1981). Sashan rooli muuttuu keittiössä: aluksi hän oli kertojan roolissa, mutta nyt hän joutuu vastamaan Bikramin esittämiin kysymyksiin. Goffman kutsuu asennonvaihtoiksi osallistumiskehikon kohtia, joissa puhujan rooli vaihtuu (1981: 124–157). Sasha kertoo, että asiakkaiden mielestä pihvit ovat aina suolaisia, johon Bikram toteaa, että vain yksi asiakas on niin todennut (rivi 9–12).

Lyhyen tauon jälkeen Bikram ehdottaa, että Sasha menisi syömään. Sasha haluaisi kuitenkin paistaa pihvit loppuun, mutta Bikram jatkaa *akal hoitaa* (rivi 21). Seuraavassa vuorossaan Bikram ottaa kuitenkin huomioon Sashan epäröinnin ja tuottaa tarkistuskysymyksen *ooko* (rivi 23), ja jatkaa vielä *vai akal mene syömään* (rivi 23–24). Akal ei kuitenkaan halua, joten loppujen lopuksi Sasha menee syömään.

Keskustelu, joka käydään riveillä 2–12, ei suoranaisesti liity työntekoon, vaan sitä voidaan kutsua vapaaksi keskusteluksi. Institutionaalisessa keskustelussa on aina jokin päämäärä (ks. Drew & Heritage 1992), joten tulkitsen keskustelun, jossa puhutaan pihvien suolaisuudesta ja paloautojen saapumisesta, vapaamuotoiseksi keskusteluksi eikä keskustelua näin ollen voida katsoa institutionaaliseksi keskusteluksi. Tällaisessa keskustelussa osallistujien institutionaaliset roolit jäävät taustalle (vrt. Zimmerman 1998). Mielenkiintoista on se, miten Bikram vaihtaa sujuvasti vapaasta keskustelusta institutionaaliseen keskusteluun, sillä rivillä 14 hän ryhtyy suunnittelemaan ruokailuvuoroja ja sitä, kuka siirtyy ruokailijan tilalle keittiössä. Tässä kohtaa voidaan todeta Bikramin keittiömestarin roolina olevan keskustelua ohjaileva. Hän pyrkii viemään keskustelua eteenpäin pois arkikeskustelusta, sillä keittiömestari on niin ikään instituutiolle vastuullinen toimija, joka pyrkii viemään keskustelua eteenpäin kohti tavoitetta. Tilanteessa voidaan katsoa keskustelun päämääränä olevan ruokailuvuorojen suunnittelu ja toteutus sekä uusien työjakojen päättäminen.

Tulkitsen Bikramin vuoron *mutta sasha menee syömään vai* (rivi 14) kysyväksi nousevasta intonaatiosta sekä partikkelista *vai*. Väitelauseeseen liitetty liitekysymys hakee puhutellulta samanmielisyyttä edellä esitettyyn vuoroon (ISK § 1697). Lausuma on yksikön kolmannessa persoonassa oleva indikatiivi- eli väitelause, joka saa kuitenkin aivan toisenlaisen merkityksen lausuman lopussa sijaitsevasta *vai*-partikkelista. Sasha ei tuota tyyppillistä responssipartikkelia, jota edellisissä esimerkeissä olevan esitelty, vaan Sasha toteaa *mutta mä paistan nyt* (rivi 15). Jos pyyntö tai käsky tehdään sellaisessa muodossa, joka vihjaa puhutellun halukkuutta suorittaa toiminta, pyynnöstä tai käskystä kieltäydytään herkemmin (Thompson ym. 2015: 267–268). Voi olla, että Bikramin vuoron (rivi 14) kysyvän luonteen vuoksi Sasha epäröi täyttää pyyntöä. Väitelause pyytää puhutellulta vahvistusta (ISK § 1697), jota ei esitetyssä tilanteessa kuitenkaan ilmene. Vuoro luo paikan kieltäytyä pyynnöstä.

Rivillä 16–17 esiintyy päällekkäispuhuntaa Bikramin ja Sashan välillä,

minkä jälkeen Bikram toistaa nyt hieman napakammin *mene syömään* (rivi 19), johon Sasha tuottaakin nyt dialogipartikkelin *joo*. Dialogipartikkeli *joo* tukee edellisen vuoron paikkansapitävyyttä (Sorjonen 2001b: 95–102; ISK § 798). Sasha osoittaa Bikramille olevansa kuulolla eikä kieltäydy käskystä. Bikram ei enää mahdollista vaihtoehtoa kieltäytymiselle, vaan tuottaa suoran käskyn imperatiivissa *mene syömään*, josta on Sashan mahdollisesti vaikeampi kieltäytyä.

Voi olla, että Bikramin vuoro *mutta sasha menee syömään vai* (rivi 14) on merkitykseltään käsky, vaikka se onkin muodoltaan kysymyslause. Vuoron imperatiivimuotoinen verbi *mene* on yksikön toisessa persoonassa, mutta se päättyy kysyvään partikkeliin *vai*. Lausuma on kuitenkin kokonaisuudessaan ohjaileva, sillä Bikramin vuoron voi tulkita Sashan ruokailuvuoron ohjaamiseksi. Lyonsin (1977: 764–765) mukaan tällainen epäsuora kysymys ei kuitenkaan osoita kuulijalle sitä, odottaako puhuja hänen hyväksyvän vai hylkäävän lausuman. Sasha ei tulkitse Bikramin vuoroa voimakkaaksi käskyksi, vaan ehdotukseksi tai kehotukseksi, josta voi kieltäytyä, ja Sasha tuottaakin välisekvenssin *mutta mä paistan nyt* (rivi 15). Kieltäytymistä ei kuitenkaan nähdä ongelmana, sillä kuten edellä esitin, keskustelun luonne ei ole institutionaalinen eikä osallistujien suhde ole epäsymmetrinen, vaan tässä suhde on – ainakin osin – tasa-arvoinen. Dialogipartikkeli *mutta* osoittaa vastakkaista suhtautumista edelliseen vuoroon (Alho & Kauppinen 2015: 83). Sasha tekee itsenäisen päätöksen ja toteaaakin, että hän paistaa pihvit nyt.

Seuraavaksi tarkastelen esimerkissä 5 esiintyvää toista väitelausetta. Bikram antaa lisäohjeita muille (rivi 21–23), erityisesti Akalille: sillä aikaa kun Sasha on syömässä, Akal siirtyy paistamaan pihvejä ja samaan aikaan hän valmistaa pastan uunissa. Bikram tuottaa indikatiivisen väitelauseen, jossa verbi on yksikön kolmannessa persoonassa *ja akal hoitaa* (rivi 21). Rivillä 21 Bikram toteaa *ja akal hoitaa* viitaten pihvien paistoon. Hakulinen (1989: 197–206) toteaa, että yleisimpiä keinoja suomen kielessä välttää suoraa viittausta ovat passiivi ja aktiivin kolmas persoona. Toisaalta indikatiivilauseen voi tulkita myös suoraksi käskyksi sen toteavan luonteen vuoksi. Tällöin käskystä ei ole mahdollista kieltäytyä. Kuten luvussa 2.3 olen maininnut, väitelauseenmuotoiset direktiivit esiintyvät usein peräkkäin. Tässäkin tilanteessa Bikram toteuttaa monia direktiivejä peräkkäin, joita tarkastelen myöhemmin tarkemmin. Lisäksi aktiivin yksikön kolmannen persoonan käytöllä Bikram sulkee itsensä direktiivin ulkopuolelle (Yli-Vakkuri 1986: 105). Bikram siis osoittaa, että hän ei ole aikomassa jatkaa Sashan työtä, vaan *akal hoitaa* (rivi 21)

pihvien paiston.

Bikram jatkaa nyt kohdistuen puheensa Sashalle *sinä mene syömään ja akal laita pihvi ja pastaa* (rivi 21–23). Lyhyen tauon jälkeen Bikram ei kuitenkaan saa vastausta, joten hän tekee tarkistuskysymyksen *ooko* (rivi 5). Tähänkään ei kuitenkaan tule vastausta, joten Bikram jatkaa vielä *vai akal menee syömään* (rivi 5–6). Näin Bikram varmistaa, että Akal ja Sasha ovat ymmärtäneet, ja odottaa heiltä responssia. Bikram tulkitsee vastaamattomuudesta sen, että ehdotuksessa on jotakin ongelmallista. Bikram muotoilee käskyn *ja akal hoitaa sinä mene syömään ja akal laita pihvi ja pastaa* (rivi 21–23) kysymykseksi *vai akal menee syömään* (rivi 21–23). Sasha liittyy keskusteluun ja kysyy *akal menetko* (rivi 7). Akal ei tahdo, vaan ehdottaa, että Sasha menee. Sasha ilahtuu ja tuottaa hymyillen välisekvenssin *oikesti* (rivi 9). Bikram sulkee sekvenssin tuottamalla jälkijäsenen dialogipartikkelilla *joo* ikään kuin antaakseen myönnötyksen sille, että Sasha menee syömään. Bikram kokee tarpeelliseksi päättää keskustelu ja olla viime kädessä se, joka määrää ruokailuvuorot. Lisäksi Bikram huolehtii siitä, millaisia muutoksia työjärjestyksiin täytyy tehdä ruokailuvuorojen ajan.

Bikram jakaa esimerkissä 5 sekä puheenvuoroja että työtehtäviä keittiössä. Rivillä 23 Bikram muodostaa kysymyksen *ooko*, jolla hän pyytää myöntävää varmistusta Sashalta sille, että Sasha menee syömään ja Akal jatkaa pihvien paistamista. Hän hakee varmistusta sille, että Sasha ja Akal täyttävät käskyt. Bikram tulkitsee hiljaisuudesta, että hänen tuottamassaan käskyssä on jotakin ongelmallista. Kysymällä *kaikki ookoo* Bikram tarjoaa Sashalle mahdollisuuden kääntyä Bikramin puoleen ja pyytää apua. Se voi myös olla epäsuora pyyntö (ks. Brown & Levinson 1987: 68–69) siirtyä kuulijaksi (Hakulinen 1989: 215). Voi olla, että Bikram hakee myös läheisyyttä ryhmän muihin jäseniin.

Jotta henkilön negatiiviset kasvot eivät kokisi uhkaa, puhuja voi yrittää pehmentää lausumaansa, jottei puhuteltu kokisi vapautensa olevan vaarassa. Luvussa 2.5 olen todennutkin sen tarkoittavan esimerkiksi kuulijan kohtelemista tiimin jäsenenä. Keittiömestarin tehtävänä on tukea alaisiaan, ja jotta työskentely sujuisi, on kaikkien ryhmäläisten luotettava toisiinsa ja puhallettava yhteen hiileen. Esittämällä alaisilleen kysymyksiä keittiömestari ottaa alaitensa toiveet huomioon, ja siten työskentely on kaikille mielekkäämpää.

Seuraava esimerkki on ensimmäisen ja toisen jakson siirtymäkohdasta

eli juuri ennen kuin lounas alkaa. Esimerkissä 6 Sasha on kävelemässä keittiöstä pois, kun Bikram kutsuu hänet luokseen ja alkaa ohjeistamaan koko keittiön porukkaa.

[6.]

bik katse +

bik liike *

sas katse &

sas liike %

jen liike ¤

01 (0.3) +

bik >>ottaa lihapakin uunista+katsoo SAS->

sas >>kävelee BIK ohi->

02 BIK: ↑sash%a:? h %

sas ->%pysähtyy %

03 %(.) %& (.)

sas %kääntyy%&katsoo BIK->

04 BIK sinä teke pihvi? h

05 SAS: %joo? %

sas %kävelee BIK luokse%

=> **BIK:** ja: akal auta sule pihvile.

07 SAS: %°joo.° %

sas %nyökkää%

08 BIK sitte: ma teke buffa. h (.)

=> +jenni teke h paprikma.+ ¤

bik +katsoo JEN +

jen ¤nyökkää¤

10 ja ↓sitten sama aika

11 jälkiruoka tarvi. (.)

=> ja kasvikset Jenni tekee.

13 SAS: ja [tarvitseeko]

14 BIK: [mutta mä tarvii] .h apua.

15 then mä sano *akalile. *

bik *osoittaa AKA*

16 ja *mutta sinä [teke] *

17 SAS: [tarvii] lisää (.) ↓pastaa.

bik *naputtaa etusormea ilmassa*

```

18          (0.2)
19 BIK:      tulos%sa. h                               %
           sas          %tekee kumarrusliikkeen%
20          uuni vapaa. then sitten
21          laita pasta. *siellä on jenni.
           bik          *heiluttaa kättä ilmassa->
=>          jenni kattoo mitä ole tarvii.
23          sinä ole paikalla* (.) %viimeks. hh
           bik          ->*
           sas          %kävelee pois->>

```

Sasha on juuri poistumassa keittiöstä, mutta Bikram kutsuu hänet takaisin (rivi 2). Sasha kävelee Bikramin luokse, kun Bikram alkaa jakamaan työtehtäviä. Bikram ohjeistaa Sashaa valmistamaan pihvit yhdessä Akalin kanssa. Bikram kertoo, että hän itse pitää huolen buffetin ruoista lounaan aikana. Tämä tarkoittaa siis sitä, että hän pitää huolen siitä, että buffetissa on aina tarjolla ruokaa ja hänen vastuullaan on viedä ruokia buffetiin ja tuoda tyhjät vuokat buffetista pois. Bikram ohjeistaa Jenniä pilkkomaan kasvikset ja valmistamaan jälkiruoan. Jälkiruoka valmistetaan aina juuri ennen lounasaikaa. Bikram kertoo, että hän tarvitsee Akalin apua buffetin ylläpitämisessä. Sasha kertoo, että pastaa tarvitaan lisää. Bikram on ennakoinut tilanteen, ja kertoo, että sitä on jo tulossa, johon Sasha reagoi kumarrusliikkeellä. Lopuksi Bikram toteaa, että sekä Sashan että Jennin tulee olla keittiössä paikalla, kun lounas alkaa. Sasha lähtee pois.

Kaikki keittiössä läsnä olevat keittiötyöntekijät muodostavat tilanteen osallistumiskehikon. Vaikka Sasha oli esimerkin alussa liukumassa pois osallistumiskehikosta, Bikram kutsuu hänet osalliseksi nimeämällä hänet. Esimerkin 6 keskustelu koostuu Bikramin ja Sashan vuoroista, mutta Jenni ja Akal toimivat ”passiivisina kuuntelijoina”. Luvussa 2.4 olen esittänyt Goffmanin (1981) kutsuvan ratifioituiksi osallistujiksi niitä, jotka eivät ota osaa keskusteluun. Tässä esimerkissä Jenni ja Akal eivät tuota keskusteluun vuoroja eivätkä luo katseita puhujiin. Bikram kuitenkin puhuttelee keittiötyöntekijöitä nimillä. Nimeäminen auttaa työntekijöitä havainnollistamaan keittiön tapahtumia.

Esimerkissä 6 esiintyy runsaasti vuoroja, joissa Bikram ohjeistaa henkilökuntaa väitelauseenmuotoisilla direktiiveillä. Rivillä 4 Bikram toteaa Sashalle, että *sinä teke pihvi*, johon Sasha vastaa myönteisesti responssipartikkelilla *joo* (rivi 5).

Ensimmäinen väitelauseenmuotoinen direktiivi esiintyy rivillä 6, kun Bikram lisää *ja akal auta sulle pihvile* (rivi 6). Vuoro on yksikön kolmannessa persoonassa oleva indikatiivi- eli väitelause, jonka voi tulkita käskyksi. Bikram ei tarjoa muuta vaihtoehtoa, vaan ohjeistaa Akalia auttamaan Sashaa. Vuorolla *akal auta sulle pihvile* Bikram tekee monta asiaa: hän kertoo Sashalle, että hän saa apua pihvien paistamisessa, hän antaa käskyn Akalille ja lisäksi hän kertoo kaikille muille keittiössä läsnä oleville, että Akalin työtehtäviin kuuluu pihvien paisto yhdessä Sashan kanssa.

Puhutellun nimeäminen on olennaista silloin, kun keskustelijoita on puhujan lisäksi kaksi tai enemmän, ja kun tarkoituksena on kiinnittää keskustelun osallistujien huomio samaan aikaan kahteen läsnäolijaan (Seppänen 1998a: 103). Bikram viittaa sekä Akaliin että Sashaan. Jennin roolin voidaan katsoa olevan sivustakatsoja (ks. Goffman 1981), sillä hän ei osallistu keskusteluun kielellisesti, mutta hän saa tiedon tapahtumista eli hänen on mahdollista jakaa kuultu tieto. Keittiötyöntekijöiden täytyy jatkuvasti tietää, mitä muut tekevät, jotta keittiötyöskentely olisi mahdollisimman sujuvaa. Nimellä puhuttelemisesta käytetään myös termiä *disambiguointi*. Hakulisen (1989) mukaan *disambiguointi* osoittaa sen, kenelle puhuja tahtoo sovittaa sanansa. (Hakulinen 1989: 213.) Bikramin tarkoituksena on kertoa kaikille keittiötyöntekijöille, että pihvien paisto jää Sashan ja Akalin huolehdittavaksi.

Erikoista on, ettei Akal tuota jälkijäsentä tai mitään muutakaan elettä Bikramin vuoroon (rivi 6), vaan ainoastaan Sasha tuottaa responssin *joo* (rivi 7) ja nyökkää. Hakulinen (1989: 217) väittää, että puhuttelemalla henkilöä vuoro voi implikoida sitä, että puhutellulla on vastuu vastaamisesta. Tässä voidaan kuitenkin katsoa, että nimellä puhuttelemisen on ensisijaisesti Bikramin keino jakaa työtehtäviä eikä niinkään puheenvuoroja. Lilja ja Piirainen-Marsh (2019) käsittelevätkin vuorovaikutustilanteiden rakenteita siitä näkökulmasta, miten tilanne vaikuttaa siihen, millaisiksi vuorovaikutustilanteet rakentuvat. Keskiössä ei ole vuoro ja sen muoto, vaan tulkinta vuorovaikutustilanteesta. (Lilja & Piirainen-Marsh 2019: 255–282.) Bikram ei tulkitse tässä tilanteessa Akalin vastaamattomuutta ongelmaksi, vaan jatkaa ohjeistusta olettaen, että Akal on kuullut käskyn. Seppänen (1998a: 29) toteaa, että toisen persoonan viittauksella puhutellaan henkilöä, mutta kolmannen persoonan käytöllä merkitään vain referentin roolia. Niinpä tulkitsemme Bikramin vuoron *ja akal auta sulle pihvile* (rivi 6) informatiiviseksi väitteeksi Sashalle, jonka avulla Sasha saa tiedon, että saa apua Akalilta. Toisaalta vuoro on myös ehdotus Akalille, joka tietää

tarpeen vaatiessa auttaa Sashaa pihvien paistossa. Puhuja voi nimeämällä kohottaa henkilön huomion kohteeksi lukemattomia kertoja (Seppänen 1998a: 98). Bikram nostaakin Akalin moneen kertaan huomion kohteeksi, ja näitä vuoroja tarkastelen lisää myöhemmin. Rivillä Bikram toteaa *then mä sano akalile* (rivi 15), jossa Bikram osoittaa keskustelussa jo toisen kerran Akalin referentiksi osallistujaksi. Tässäkään kohtaan Akal ei osoita minkäänlaista responsiivista vuoroa, mutta Bikram ei näytä kokevan sitä ongelmalliseksi.

Seuraavaksi tarkastelen tässä esimerkissä esiintyvää toista väitelauseenmuotoista direktiiviä. Bikram kertoo alaisilleen, että hänen vastuullaan on tänään buffet (rivi 8). Sen jälkeen Bikram tuottaa direktiivin *jenni teke paprika* (rivi 9) ja luo katseen Jenniin. Seppäsen (1998: 153) mukaan katsekontakti on merkittävä tekijä vuorovaikutuksen rakentumiselle. Bikramin vuoro rivillä 9 koostuu sekä lausumasta *jenni teke paprika* että katseesta. Jenni nyökkää, josta voidaan tulkita Jennin ilmoittautuneen kuulijaksi ja hyväksyneen käskyn.

Nimeämällä henkilön puhuja odottaa vastausta viittauksen kohteelta (Seppänen 1998a: 102). Jenni tuottaakin responssin Bikramin vuoroon *jenni teke paprika* (rivi 9) nyökkäämällä ja näin ilmoittautuu kuuntelijaksi. Äänessä olevan tavoitteena on ottaa huomioon kaikki osallistumiskehikkoon kuuluvat henkilöt (Goodwin 1981: 149–150). Bikram huomioi kaikki keittiössä työskentelevät henkilöt rivillä 9: hän antaa käskyn Jennille leikata paprikoita ja samalla hän kertoo muille työntekijöille, että paprikoiden pilkkominen jää Jennin vastuulle. Keskusteluun osallistuminen ei välttämättä näy osallistujien asennosta, sillä esimerkiksi Akal on kääntyneenä parilaan päin koko keskustelun ajan. Nimellä puhutteleminen mahdollistaa ohjeiden antamisen niin, ettei muiden tarvitse keskeyttää työntekeään, vaikka Bikram keskeyttääkin oman työntekonsa ja on kääntyneenä muihin keittiötyöntekijöihin päin.

Bikram jatkaa ohjeistustaan rivillä 12 *ja kasvikset jenni tekee*. Tämä on kolmas väitelauseenmuotoinen direktiivi tässä esimerkissä. Jenni ei tuota responssia Bikramin vuoroon eikä suuntaa katsettaan Bikramiin. Hektinen toimintaympäristö ei kuitenkaan aina mahdollista katseiden muodostumista keskustelun osallistujien välille. Myöskään Bikram ei katso Akalia tuottaessaan vuoron *ja akal auta sule pihvile* (rivi 6). Voi olla, että työskentely on tehokkaampaa ja keskeytyksettömämpää, kun henkilöihin viitataan nimillä sen sijaan, että haettaisiin katsekontaktia toisista. Myöhemmin Jenni kuitenkin pilkkoo kasvikset, joten tulkitseen sen Bikramin vuorossa

(rivi 9 ja 12) esiintyvien käskyjen noudattamiseksi.

Jennin reagoimattomuus on kuitenkin melko poikkeuksellista aineistossani. Lähes jokaiseen Bikramin vuoroon, jossa käsketään tai pyydetään jotakin, tuotetaan responssi, yleensä minimivastaus *joo* tai *okei*. Kuitenkin tässä esimerkissä Bikramin tuottamiin direktiiveihin ei aina tuoteta responsia. Voi olla, että väitelauseenmuotoiset direktiivit ovat merkitykseltään sellaisia, joihin keittiötyöntekijät eivät koe tarpeellisuutta tuottaa jälkijäsentä vuoroihin. Tällöin voidaan tulkita väitelauseenmuotoiset direktiivit hyvin suoriksi. Aiemmin luvussa 2.3 mainitsen, että monesti peräkkäisiin väitelauseenmuotoisiin direktiiveihin vastataan ei-kielellisellä toiminnalla. Tässä esimerkissä väitelauseenmuotoiset direktiivit esiintyivät sellaisissa kohdissa, joissa ilmeni myös muita direktiivejä.

Rivillä 13–14 esiintyy päällekkäispuhuntaa Sashan ja Bikramin välillä. Sasha kysyy *ja tarvitseeko* (rivi 13) samaan aikaan, kun Bikram kertoo tarpeen vaatiessa pyytävänsä apua (rivi 14). Bikram ei välitä vuorojen päällekkäisyydestä vaan jatkaa ohjeiden antamista riveillä 15–16, jolloin päällekkäispuhuntaa ilmenee jälleen (rivi 16–17). Mielenkiintoista on vuorojen päällekkäisyydessä se, että Sasha ennakoi ja tuntuu tietävän, että Bikram mahdollisesti tarvitsee apua myöhemmin. Työyhteisö näyttää tiedostamattaan jakavan suunnattoman määrän tietoa. Onnistunut työskentely vaatiikin nopeatahtisessa toimintaympäristössä vankkaa tietoa toisen toiminnasta ja liikkeistä.

Bikram osoittaa toiminnallaan, että hänellä on oikeus päällekkäispuhuntaan, sillä hän ei huomioi Sashan kysymystä eikä päästä häntä keskusteluun osalliseksi. Asennonvaihdos (ks. Goffman 1981) ei siis Sashan yrityksistä huolimatta toteudu. Sasha kuitenkin ilmoittautuu kuuntelijaksi päällekkäisellä vuorollaan *ja tarvitseeko* (rivi 13). Rivillä 16 esiintyy mielenkiintoinen ilmiö, sillä Bikram kohdistaa tässä esimerkissä ensimmäistä kertaa puheensa suoraan Sashalle ja muotoilee direktiivin imperatiivimuotoon *mutta sinä teke*. Yleensä puhutteluilmausta käytetään silloin, kun halutaan jaotella puheen vastaanottajia toisistaan (ISK § 1651). Tässä esimerkissä Bikram kokee tarpeelliseksi korostaa puheen vastaanottajaa persoonapronominilla *sinä*. Esimerkin 5 ja 6 perusteella näyttää siltä, että puhutellun nimeäminen toimii keittiömestarin resurssina silloin, kun tarkoituksena on puheen kohdistaminen tiettyyn henkilöön monenkeskisessä institutionaalisessa vuorovaikutuksessa.

Ison suomen kieliopin mukaan persoonapronominin käyttäminen

direktiiveissä on harvinaista (ISK § 1651). Brownin ja Levinsonin (1987: 191) mukaan negatiiviseen kohteliaisuusstrategiaan kuuluu esimerkiksi se, että yritetään välttää pronominia *sinä* eli liian suoraa viittaamista puhuteltavaan.

Persoonapronominin käyttäminen voi olla siis tietoinen valinta, ja se osoittaa epäsymmetriaa osapuolien välillä. Institutionaaliset keskustelut ovatkin usein tällaisia. Hakulisen (1989: 195) mukaan puhuttelutapaan vaikuttaa tilanteen luonne ja puhujien väliset suhteet. Nopeatempoisessa tilanteessa ei ehdi suunnitella omaa puhettaan eikä tässä tilanteessa persoonapronominin käyttö näytä tuottavan hämmennystä. Voi olla, että Bikram pyrkii *sinä*-pronominilla ohjaamaan Sashan kuuntelijan rooliin. Bikramin päätehtävänä on ohjeistaa henkilökuntaa ja pitää heidät liikkeessä ja toiminnassa. Esimerkissä 6 näyttää korostuvan Bikramin rooli keittiömestarina ja se, miten Bikram rakentaa rooliaan keittiössä.

Rivillä 20–21 Bikram ohjeistaa Sashaa laittamaan pastaa uuniin. Tässä kohtaa Bikram kokee tarpeelliseksi lisätä, että Jenni auttaa tarpeen vaatiessa (rivi 21–22). Tässä esimerkissä esiintyy neljäs väitelauseenmuotoinen direktiivi rivillä 22 *jenni kattoo mitä ole tarvii*. Verbi on preesensin yksikön kolmannessa persoonassa. Kuten totean jo luvussa 2.3, väitelauseenmuotoinen direktiivi esiintyy usein sellaisessa tilanteessa, jossa puheen vastaanottaja on saanut aiemmin samankaltaisia ohjeita. Bikram on aiemmin aamulla ohjeistanut Jenniä pitämään huolen siitä, että pastaa riittää koko päivän. Bikram viittaakin vuorollaan (rivi 22) aiemmin puhuttuun. Bikram kertoo Sashalle, että Jenni tietää, miten toimia; kuinka paljon esimerkiksi pastaa tarvitaan lisätä.

Edellä olen osoittanut, miten Bikram käy yksitellen läpi jokaisen keittiötyöntekijän tehtävät. Ohjeistukset on suunnattu kaikille osallistumiskehikon osallistujille. Bikram tuottaa ohjeistuksia vuorotellen jokaiselle keittiötyöntekijälle nimeämällä erikseen jokaisen työntekijän, mutta kuitenkin niin, että ohjeistuksen ymmärtävät kaikki osallistumiskehikkoon kuuluvat osallistujat. Indikatiiviset väitelauseenmuotoiset direktiivit esiintyvät aineistossani sellaisissa tilanteissa, joissa kaikki keittiötyöntekijät ovat keittiössä läsnä, ja työnjaot pannaan uusiksi. Sekä esimerkissä 5 että 6 on kyse monenkeskisestä keskustelusta. Väitelauseet esiintyivät usein direktiivien tihentymissä, joissa Bikram tuottaa monta direktiiviä monelle työntekijälle peräkkäin. Tällaiset direktiivien ryppäät vaativat puhutellun nimeämisen, jotta osallistumiskehikon osallistujat kykenevät seuraamaan tilannetta. Samalla koko työyhteisö saa tiedon jokaisen työntekijän työnkuvasta.

4.4 Muut direktiiviset ilmaukset

Muita direktiivisiä ilmauksia esiintyi aineistossani 43 kappaletta. Näitä ovat direktiivit, joissa esiintyy *sitten*-partikkeli ja kieliopillissijainen substantiivilauseke direktiivinä. Luvussa 4.4.1 tarkastelen direktiivisyyttä *sitten*-partikkelin näkökulmasta ja luvussa 4.4.2 tarkastelen kieliopillissijaista substantiivilauseketta direktiivinä.

4.4.1 *Sitten*-partikkeli

Tässä alaluvussa tarkastelen keittiömestarin käyttämiä direktiivejä, joissa esiintyy *sitten*-partikkeli. Aineistossani näitä on yhteensä 23 kappaletta. *Sitten*-partikkelia ei ole luokiteltu omaksi direktiivityypikseen Isossa suomen kieliopissa, mutta kuten luvussa 2.3 mainitsen, se ilmaisee tietyissä tilanteissa direktiivisyyttä. Siksi koen tarpeelliseksi tarkastella sitä oman tutkimukseni valossa. Tutkimuksessani esiintyvät *sitten*-partikkelit ilmenivät sellaisissa tilanteissa, joissa keittiömestari kohdisti jollekin keittiötyöntekijälle käskyn, pyynnön tai ehdotuksen. Seuraavissa esimerkeissä esiintyy myös muuta direktiivisyyttä, mutta tämän alaluvun tarkoituksena on keskittyä erityisesti ilmauksessa esiintyvän partikkelin *sitten* funktioon ja merkitykseen.

Esimerkki 7 on aamulta. Vain Bikram on keittiössä, kunnes Sasha kävelee sisään. Bikram alkaa ohjeistamaan Sashaa välittömästi.

[7.]

bik katse +

bik liike *

sas katse &

sas liike %

(0.3) %

sas >>kävelee keittiöön%

bik >> leikkaa lihaa leikkuulaudalla->>

=> BIK: sitten salaatti menee buffaa

```

02      taa- taas. hh.
03 SAS:  &°okei.°
        sas  %avaa salaattipusseja->>
04 BIK:  valmissalaati ( - )
05      (0.2)
06 SAS:  rintafilee tulee .h dynossa.
07 BIK:  *+dynosta?  +
        bik  ->*+katsoo SAS +
08 SAS:  joo.
09 BIK:  *paljon dyno. (.) onko paljon.
        bik  *leikkaa lihaa->>
10 SAS:  ei oo paljon.
11      (0.4)
12 BIK:  ei mitä.

```

Bikram toteaa Sashalle, että salaatti menee buffettiin. Sasha vastaa myöntävästi ja Bikram tarkentaa, mistä salaattista on kyse. Sasha ryhtyy availemaan salaattipusseja ja kertoo Bikramille, että rintafilee tulee dynosta. Sasha tarkoittaa tällä sitä, että kana onkin jo valmiina leikattuna ja sulaneena keittiövuoissa. Bikram nostaa katseensa leikkuulaudasta ja tuottaa kysyvän vuoron *dynosta* (rivi 7), johon Sasha vastaa myöntävästi. Bikram kysyy Sashalta, onko dynoja paljon, johon Sasha vastaa kielteisesti. Bikram sulkee sekvenssin tuottamalla jälkijäsenen *ei mitä* (rivi 12).

Kiinnostavaa tässä esimerkissä on sekvenssin aloittava vuoro *sitten salaatti menee buffaa* (rivi 1). Vuoro on monitulkintainen. Vuoroa voi tarkastella indikatiivisena väitelauseena, jossa *sitten*-partikkeli ilmentää direktiivisyyttä. Toisaalta vuoro voi myös rakentua siten, että *sitten salaatti* olisikin kieliopillissijainen substantiivilauseke. Bikramin vuorossa ei esiinny kuitenkaan merkittävää taukoa, joten en tulkitse sitä itsenäiseksi kieliopillissijaiseksi substantiivilausekkeeksi. Lisäksi *sitten*-partikkelia voi tarkastella tässä esimerkissä itsenäisenä partikkelina, joka aloittaa indikatiivisen väitelauseenmuotoisen käskyn.

Bikramin vuoro toimii sekvenssin etujäsenenä, johon Sasha tuottaa responssipartikkelin *okei* (rivi 3). Sekvenssin jälkijäsen *okei* implikoi Bikramin vuoron (rivi 1) olleen käsky, jonka Sasha hyväksyy. Bikramin vuoro (rivi 1) on väitelauseenmuotoinen direktiivi, jossa esiintyy *sitten*-partikkeli. Partikkeli *sitten* kasvattaa direktiivin painokkuutta (Lauranto 2014: 17). *Sitten*-partikkelin avulla keittiömestari eksplikoi lausumaansa, ja siksi direktiivinä lausuman voisi tulkita hyvinkin suoraksi ja käskeväksi. Salaatin on mentävä buffettiin, eikä muuta

vaihtoehtoa ole.

Temporaalinen adverbi *sitten* tuotetaan yleensä vuoron alussa, ja se luonnehtii usein tapahtumien jatkuvuutta (ISK § 821). Bikram ja Sasha ovat aiemmin aamulla käyneet keskustelun, jossa Bikram on ohjeistanut Sashaa hakemaan salaatin ja kanan takana olevasta jääkaapista. Sashan haettua raaka-aineet Bikram ryhtyy välittömästi ohjeistamaan Sashaa *sitten salaatti menee buffaa* (rivi 1). Salaatin tarjoileminen buffetissa on ilmiselvää, mutta Bikram kokee kuitenkin tarpeelliseksi tuoda asia esille. Voi olla, että Bikramin käskyn (rivi 1) funktiona ei ole se, että Sashan täytyy viedä salaatti buffettiin, vaan pikemminkin se, että nyt aloitetaan työskentely. Tässä siis jatkuvuusaspekti liittyy siihen, että Bikramin seuraavat ohjeistukset on suoritettava ja direktiivejä on mahdollisesti tulossa useampi.

Sitten-partikkelilla alkava direktiivi implikoi sitä, että direktiiviä on edeltänyt jokin työvaihe, joka liittyy Sashan työtehtävään. Sasha on käynyt hakemassa salaattipusseja takana olevasta jääkaapista. *Sitten*-partikkeli implikoi, että direktiivejä on tulossa edellisten lisäksi. Sasha siirtyy kuuntelijan rooliin ja kiinnittää huomionsa Bikramiin. Sasha saa tiedon, että jotakin huomionarvoista on tulossa. Bikramin käsky *sitten salaatti menee buffaa* (rivi 1) täyttyy, kun Sasha tuottaa responsipartikkelin *okei* (rivi 3) ja siirtyy availemaan salaattipusseja.

Sasha kertoo Bikramille, että *rintafilee tulee dynossa* (rivi 6), johon Bikram tuottaa välisekvenssin *dynosta* (rivi 7). Tulkitsen Bikramin vuoron ilmaisevan yllätystä. Bikram nostaa ensimmäistä kertaa katseensa pois leikkuulaudalta ja tuottaa kysyvän vuoron *dynosta* (rivi 7), johon Sasha vastaa myöntävästi. Bikram kysyy Sashalta, onko dynoja paljon, johon Sasha vastaa kielteisesti. Bikram sulkee sekvenssin tuottamalla jälkijäsenen *ei mitä* (rivi 12).

Esimerkissä 7 *sitten*-partikkelin funktiona näyttää ennen kaikkea olevan työskentelyn aloittaminen. Partikkeli *sitten* implikoi, että lisää ohjeita on mahdollisesti tulossa. *Sitten*-partikkelilla Bikram kohdistaa kuulijan huomion itseensä.

Puhuja voi tarkoituksella tukeutua vuorossaan instituution taakse, jolloin lausuman toimeksiantajana toimiikin instituutio (Seppänen 1998b: 158). Selkein tapa erottaa henkilö instituution edustajaksi, on tarkkailla hänen sanojensa ja kuvaustensa valintaa. Sanat auttavat suoriutumaan tehtävistä paremmin (Peräkylä 1998: 182). Voi olla, että Bikram pyrki auttamaan keittiötyöntekijää työn alkuun pääsemisessä sanallistamalla Sashan tulevaa toimintaa.

Seuraavassa esimerkissä tarkastelen *sitten*-partikkelin esiintymistä keskustelussa, joka on jo käynnissä. Esimerkki 8 on aamulta, kun Jenni saapuu töihin. Jenni kertoo, että tukkukuorma on myöhässä. Bikram ja Jenni keskustelevat hetken hedelmien tilanteesta, minkä jälkeen Bikram ottaa jälkiruoan valmistamisen puheeksi. Jälkiruoan valmistamista ei kukaan ole vielä ottanut työtehtäväkseen, ja tässä esimerkissä Bikram tarjoaa jälkiruon valmistamista Jennille.

[8.]

bik katse +
bik liike *
jen katse &
jen liike %

(0.3) %
jen >>kävelee keittiöön%
01 JEN: ↑it's %twenty ↓minutes late now.% hh
jen %ottaa hanskat hyllyltä %
02 BIK: mmmhh.
03 (0.2)
04 BIK: +sinä &tilanu.
bik +katsoo JEN->>
jen &katsoo BIK->>
05 .hh ↑vesimeloni ↓tulee.
06 kaiki hunajameloni; ↑vai?
07 JEN: [ei;]
08 BIK: [yks] putkilo?
09 JEN: ↑i order only ↓öö vesi- I
10 didn't order honeymelon.
11 BIK: okei. h sitten se oli ↑vähä
12 vihre hh ↓tulee viiskyt
13 +kilo +hunajamelonii.
bik ->+ +katsoo leikkuulautaa->>

14 JEN: i order .hh ↑ananas ↓and vesimeloni.
 15 BIK: joo. kaiki tulee mutta hh hunajameloni
 16 tulee viiskyt kiloo ja ei tule .hh vesimeloni.
 17 &(0.2) & 0.2) &
 jen ->& &katsoo ruokalistaa&
 => BIK: sitten. (.) pitää jälkiruoka tekee.
 19 JEN: &joo, &
 jen &vilkaisee BIK&
 20 Bikram: + +↑ei vielä. +
 bik ->+ +katsoo JEN +
 21 mutta siellon ↑jäätelö. hh ↓menee
 22 jäätelö. (.) menee (.) jälkiruokaan.

Jenni kävelee keittiöön ja kertoo tukkukuorman olevan myöhässä (rivi 1). Bikram kertoo Jennille, että tukkukuorman tilaamisessa on käynyt virhe: tilatun vesimelonin sijaan on saapunut hunajamelonia (rivi 11–13). Lyhyen tauon jälkeen Bikram ottaa esille jälkiruoan valmistamisen rivillä 18 *sitten pitää jälkiruoka tekee*, johon Jenni tuottaa responssipartikkelin *joo* (rivi 19). Bikram lisää vielä, ettei jälkiruokaa tarvitse heti tehdä. Lopuksi Bikram vielä ohjeistaa, että jälkiruokaan menee jäätelöä.

Kiinnostavaa on tässä esimerkissä tarkastella *sitten*-partikkelin paikkaa keskustelussa. *Sitten*-partikkelilla aloittavaa vuoroa edeltää vapaamuotoinen keskustelu, jossa Bikram ja Jenni keskustelevat tukkukuorman tilanteesta. Rivillä 18 tapahtuu asennonvaihdos: Jenni vaihtuu puhujan roolista kuuntelijan rooliin ja ottaa käskyn vastaan. *Sitten*-partikkelin avulla Bikram palauttaa vapaamuotoisen keskustelun takaisin institutionaaliseen keskusteluun ja ryhtyy ohjeistamaan henkilökuntaa.

Raevaaran (2017: 392) mukaan *sitten*-partikkelilla puhuja haluaa viivästyttää direktiivin ajoittamista. Voi olla, että *sitten*-partikkelin tehtävänä on tässä keskustelussa toimia ikään kuin luonnollisena siirtymänä vapaasta keskustelusta institutionaaliseen keskusteluun.

Bikram ilmaisee direktiivisyyttä partikkelilla *sitten* (18), mikä implikoi, että ohjeita on mahdollisesti tulossa (ks. Lauranto 2014) ja jatkaakin *pitää jälkiruoka tekee* (rivi 18). Ilmiö tukee tulkintaani edellä esitetyssä esimerkissä 7, jossa Bikram

aloittaa ohjeistuksen. Bikram ei tuo esille sitä, kenen jälkiruoka pitää tehdä. Bikramin vuoro *pitää jälkiruoka tekee* (rivi 18) osoittaa jälkiruokan puuttumista sekä tarpeen sille, että se täytyy tehdä. Lausuman verbiketju *pitää tekee* on verbin yksikön kolmannessa persoonassa, joten sen voi katsoa viittaavan kaikkiin osallistumiskehikon osallistujiin eli Akaliin, Sashaan, Jenniin tai itse puhujaan, Bikramiin. Kuten luvussa 4.3 tuon esille, yksikön kolmas persoona on yksi tavallisimmista epäsuoran viittaamisen keinoista. Bikramin vuoro *pitää jälkiruoka tekee* (rivi 18) voidaan tulkita epäsuoraksi käskyksi, sillä käsky ei ole imperatiivimuotoinen vaan yksipersonainen nesessiivirakenteen sisältävä vuoro. Yksipersonainen ilmaus puolestaan jättää spesifioimatta nesessiivisen ilmauksen velvoittamisen kohteen. Huomionarvoista on kuitenkin se, että Bikram kokee, että hänellä on oikeus ottaa asia puheeksi ja hän onkin ensimmäinen, joka tuo esille jälkiruokan valmistamisen tarpeen. Voi olla, että Bikram antaa keskustelun osallistujille mahdollisuuden ottaa seuraava vuoro ja ilmoittautua jälkiruokan tekijäksi. Jenni ottaa jälkiruokan valmistamisen työtehtäväkseen tuottamalla responssipartikkelin *joo* (rivi 19) ja vilkaisee Bikramia.

Bikramin vuoro *sitten pitää jälkiruoka tekee* (rivi 18) voidaan tulkita käskyksi vuorossa esiintyvän *pitää*-verbin deonttisen modaalisuuden vuoksi. Bikramin vuorossa esiintyy nesessiiviverbi *pitää*, mikä lisää vuoron painokkuutta ja ilmaisee, ettei kieltävää vastausta ole. Se tuo tietyn tarpeellisuuden vaikutelman, ja sen, että siihen on pakko vastata. Jenni tuottaakin responssipartikkelin *joo*. Jenni tekee vuorollaan kolme asiaa: hän ilmaisee ymmärtäneensä Bikramin käskyn, hän ottaa jälkiruokan tekemisen vastuun itselleen sekä orientoituu ottamaan vastaan lisäohjeita Bikramilta. Rivillä 20–22 Bikram tarkentaakin *ei vielä*, mikä ilmentää Bikramin päättäväisyyttä sille, missä järjestyksessä tehtävät keittiössä suoritetaan.

Kuten esimerkin 7 kohdalla mainitsen, temporaalisena adverbina *sitten* partikkeli osoittaa tapahtumien peräkkäisyyttä. Bikram tuottaa ensin vuoron sitten *pitää jälkiruoka tekee* (rivi 18), minkä jälkeen hän tuottaa lisää käskyjä rivillä 21–22. Bikramin vuorossa (rivi 18) esiintyvä *sitten*-partikkeli implikoi siis, että lisää vuoroja on tulossa. Bikram pyytää Jennin kuuntelijaksi ja kertoo sitten aikajärjestyksessä, miten Jennin tulee toimia. Bikram tuottaa epäsuoran käskyn (ks. Matihaldi 1979) *siellon jäätelö* (rivi 21), mikä implikoi, että jälkiruokaan tulee laittaa jäätelöä. Bikram tarkoittaa demonstratiivipronominilla *siellä* takana olevaa pakastinta. Bikram varmistaa, että Jenni ymmärtää käskyn ja tarkentaa vielä, että jäätelö menee jälkiruokaan (rivi 21–22). Bikramin rooli korostuu tässä tilanteessa: hän ottaa esille

jälkiruoan valmistamisen, hän ohjeistaa Jenniä sen valmistamisessa ja lisäksi hän vielä varmistaa, että Jenni on ymmärtänyt käskyn. Bikramin vuorossa *jäätelö menee jälkiruokaan* (rivi 22) esiintyy *mennä*-verbi, joka on yksikön kolmannessa persoonassa, ja vuoron direktiivi on väitelauseenmuodossa. Bikramin vuoro ei jätä muita vaihtoehtoja kuin sen, että jälkiruokaan pannaan jäätelöä eikä mitään muuta. Asia on loppuun käsitelty, eikä Jenni koe tarvitsevänsä enää vastata.

Edellä olen osoittanut (esimerkit 7 ja 8), miten *sitten*-partikkelin esiintyminen vuorossa on monitulkintainen. Tulkitsen kuitenkin *sitten*-partikkelin toimivan ennen kaikkea ohjeiden aloituksena. Temporaalisena adverbina *sitten* sijaitsee vuoron alussa, ja se ilmaisee seuraavien ohjeiden peräkkäisyyttä. Olen osoittanut, että *sitten*-partikkeli kiinnittää kuulijan huomion ja implikoi, että lisäohjeita on tulossa. Esimerkissä 7 olen lisäksi näyttänyt toteen *sitten*-partikkelin ohjaavan keskustelua vapaasta keskustelusta institutionaaliseen keskusteluun.

4.4.2 Kieliopillissijainen substantiivilauseke

Tässä alaluvussa tarkastelen keittiömestarin käyttämiä direktiivejä, joissa esiintyy kieliopillissijainen substantiivilauseke direktiivinä. Seuraavissa esimerkeissä tarkastelen kieliopillissijaista substantiivilauseketta direktiivinä erityisesti kontekstin valossa. Luvussa 2.3 olen todennut, että kieliopillissijainen substantiivilauseke on direktiivinä sellainen, josta puuttuu jokin suuntaisuuden merkki, ja tällaisia nominatiivimuotoisia direktiivejä tulen seuraavaksi esittelemään kahden seuraavan esimerkin avulla. Aineistossani näitä on yhteensä 20 kappaletta. Nämä direktiivit esiintyivät sellaisissa tilanteissa, joissa keittiömestari kohdisti jollekin keittiötyöntekijälle käskyn.

Esimerkissä 9 keittiössä työskentelevät Akal, Sasha ja Bikram. Sasha paistaa pihvejä parilalla, Bikram kauhoo keittoa ämpäristä tarjoiluvatiin ja Akal siirtelee pakkeja uunista ulos.

[9.]

bik katse +

bik liike *

aka katse &

aka liike %

01 *% (0.2)
 bik *kauhoo keittoa keittokulhoon->
 aka %ottaa pakkeja uunista ulos->
02 BIK: uuni oli vapa vai? hh
03 AKA: &yes. &
 aka &vilkaisee uunia&
04 BIK: *%&vähän .h *
 bik *kääntyy AKA päin *
 aka ->%&katsoo BIK->
05 +oli paikalla; >äl- älä äll-
 bik +katsoo AKA->
06 laita< ↑*tää leipä? hh *
 bik *kohottaa leivän ilmaan*
07 AKA: yea.
=> BIK: ykköskaappi.
09 AKA: %okei. %
 aka %nyökkää%
10 &+ %*(0.2)
 aka ->& %valuttaa pakeista nesteet->>
 bik -->+ *kantaa keittoa ja kävelee pois->>

Bikram kysyy Akalilta, onko uuni vapaa, johon Akal vastaa myöntävästi. Sen jälkeen Bikram ohjeistaa Akalia viemään leivän ykköskaappiin (takana sijaitsevaan jääkaappiin), johon Akal nyökkää ja tuottaa responssin *okei*. Tulkitsen rivillä 8 Bikramin vuorossa esiintyvän nominilausekkeen *ykköskaappi* direktiiviksi siksi, että Bikram selvästi ohjeistaa vuorollaan Akalia viemään aiemmin mainitun leivän jääkaappiin. Akal nyökkää ja tuottaa responssipartikkelin *okei* (rivi 9). Bikramin vuoron *ykköskaappi* voi tulkita käskyksi tarkastelemalla Akalin vuoroa. Akal täyttää kielellisesti käskyn vastaamalla responssipartikkelilla *okei* (rivi 9) sekä ei-kielellisesti nyökkäämällä.

Rivillä 6 Bikram aloittaa sekvenssin tuottamalla imperatiivimuotoisen käskylauseen *laita tää leipä* (rivi 6) ja samalla kohottaa leivän ilmaan. Akal tuottaa jälkijäsenen *yea* (rivi 7). Sekvenssin etujäsen (rivi 6) saa kuitenkin etulaajennuksen rivillä 8, jossa Bikram tarkentaa käskyään kertomalla, minne Akalin tulee viedä leipä.

Bikramin vuorot rivillä 6 ja 8 muodostavat yhden kokonaisuuden, jolla on kuitenkin kaksi tulkintaa. Bikramin vuoro koostuu imperatiivimuotoisesta direktiivistä *laita tää leipä* (rivi 6), joka saa adverbiaalimääritteen *ykköskaappi* (rivi 8). Adverbiaalimääritteen sija (nominatiivi) ei spesifioi suuntaa, mutta verbin *laita* ohjaamana se voidaan tulkita sen suuntaisesti ”kaappiin”. Toisaalta *ykköskaappi* (rivi 8) voi olla itsenäinen direktiivi, joka koostuu yksinkertaisesta nominilausekkeesta ja siitä puuttuu finiittiverbi. Tannerin (2012) mukaan nominilausekkeet ovat yleensä tuotteeseen fokusoivia, ja tässä esimerkissä Bikram fokusoi lausuman aiemmin puheena olleeseen leipään (rivi 6). Tanner mainitsee, että yksinkertaiset ilmaukset liittyvät sellaisiin tilanteisiin, joissa on luontevaa tuottaa lyhyitä ilmaisuja. Näitä ovat esimerkiksi toistuvat ja rutiiniomaiset tilanteet, jotka ovat osapuolille jo ennestään tuttuja. Akal tunnistaa Bikramin tarkoittavan takana olevaa jääkaappia tuottamalla välittömästi Bikramin vuoroon (rivi 8) myönteisen vastauksen *okei* (rivi 9). Varsinainen käsky tuotetaan rivillä 6 *laita tää leipä*, ja se saa jälkilaajennuksen, tarkentavan käskyn rivillä 8 *ykköskaappi*. Bikram tarkentaa käskyään niin, että kertoo, minne Akalin on laitettava leipä. (Tanner 2012: 127.)

Seuraavassa esimerkissä tarkastelen kolmea kieliopillissijaista substantiivilauseketta, jotka voi kontekstissaan tulkita direktiiveiksi. Esimerkki 10 on työpäivän loppupuolelta. Lounasta on jäljellä enää puoli tuntia. Keittiössä on melko rauhallista eikä ruokapakkeja mene enää niin kovalla tahdilla keittiöstä saliin. Kun lounasaika hiljenee, keittiössä aloitetaan valmistelemaan raaka-aineita, jotka tarjoillaan illalla salaattibaarissa. Seuraavassa esimerkissä Bikram kävelee keittiöön ja alkaa ohjeistamaan Akalia salaattibaariin menevien raaka-aineiden valmistamisessa.

[10.]

bik katse +

bik liike *

aka katse &

aka liike %

01 (0.2)

aka >>valuttaa pakista vettä lavuaariin->

02 BIK: *↑kaiki %ookoo? hh *

bik *kävelee keittiöön*

```

    aka      ----->%
03          % (.)      %
    aka      %nyökkää %
=> BIK:  sitten valmis: (.) ↑liha; hh
05 AKA:  &sinä tar&vii?
    aka      &katsoo BIK&
06 BIK:  +>joo.< (.) on valmis:?
    bik      +katsoo AKA->
07 AKA:  %on.
    aka      %ojentaa lihapakkia BIK->
08 BIK:  joo.+*laita *kastike %ja sitten      *
    bik      -->+*kääntyy*kävelee paprikoiden luo*
    aka      ----->%
09          (.) .hh +>se on ookoo se on ookoo.<+ hh
    bik      +katsoo paprikoita      +
10          * (0.2)      * (0.3)      *
    bik      *kääntyy * kävelee AKA luo*
11 BIK:  %+sitte:n  +* ↓vahän.: (.)      *
    bik      +katsoo AKA+*kävelee ruokalistan luo*
    aka      %kaataa kastiketta->>
=>          ↑baari *tavarat ulos?
    bik      *katsoo salaattibaarilistaa->>
13          (.) laita kaikile yks ( - - ) (.)
14          <sielä on lohi;; tarvii laita kana:.>
=>          (.) ↓kanamunia °krutonki tee.°

```

Bikram kävelee keittiöön ja kysyy Akalilta *kaiki ookoo* (rivi 2), johon Akal lyhyesti nyökkää. Seuraavaksi Bikram kysyy Akalilta, onko liha valmis, johon Akal tuottaa myöntävän vastauksen. Bikram lisää, että lihan päälle täytyy kaataa kastike. Sen jälkeen Bikram tarkastaa tiskipöydällä olevat paprikat, ja toteaa niiden olevan valmiit. Tämän jälkeen Bikram jatkaa ohjeistustaan, ja kertoo Akalille, että salaattibaariin menevät raaka-aineet täytyy saada pian ulos ja alkaakin luetella salaattibaarilistasta, mitä raaka-aineita tarvitaan. Salityöntekijä on siis tuonut salaattibaarilistan aiemmin keittiöön. Tässä esimerkissä ei sitä näy, mutta mainittakoon, että Akal ryhtyy valmistamaan salaattibaariin meneviä raaka-aineita puolen tunnin kuluttua.

Bikram kävelee keittiöön ja kysyy *kaiki ookoo* (rivi 2) Akalilta. Couper-Kuhlen ja Selting (2018) määrittelevät tällaisen vuoron esipyynnöksi. Yhdessä sekä esipyyntö että pyyntö muodostavat vierekkäisparina sekvenssin. (2018: 215–216.)

Akal tuottaa Bikramin vuoroon myönteisen responssin (rivi 2) nyökkäämällä, ja kehottaa samalla Bikramia jatkamaan. Bikram tuottaakin käskyn *sitten valmis liha* (rivi 4). Tulkitsen Bikramin vuoron *kaiki ookoo* (rivi 2) esipyynnöksi ja Bikramin seuraavan vuoron *sitten valmis liha* (rivi 4) varsinaiseksi käskyksi. Bikramin esipyyntö luo mahdollisuuden käskyn esittämiseen ja Akalin nyökkäys luo vahvistusta sille, että Bikramilla on oikeus käskevään vuoroon. Samalla Bikram kohdistaa Akalin huomion itseensä.

Bikramin käsky *sitten valmis liha* (rivi 4) on verbitön, kieliopillissijainen substantiivilauseke, joka on tulkittavissa direktiiviksi (ks. ISK § 1676, Lauranto 2014). Tällainen lyhyt pyyntö riittää kontekstissa, jonka kaikki tuntevat. *Sitten*-partikkeli kiinnittää Akalin huomion: ohjeita on mahdollisesti tulossa ja Bikram tuottaakin substantiivilausekkeen *valmis liha*. Akal tuottaa tarkistuskysymyksen *sinä tarvii* (rivi 5) mahdollisesti varmistaakseen, että ymmärsi Bikramin tarvitsevan lihan buffettiin. Bikram tuottaa responssipartikkelin *joo* ja toistaa kysymyksen *on valmis* (rivi 6) viitaten lihaan. Akal täyttää käskyn tuottamalla myöntävän jälkijäsenen *on* (rivi 7) ja ojentaa lihapakkia Bikramille. Bikram ei kuitenkaan ota lihapakkia vastaan, vaan tuottaa vielä jälkilaajennuksen *joo* ja lisää vielä *laita kastike* (rivi 8), ja sulkee sekvenssin. Akal on ymmärtänyt Bikramin vuoron *valmis liha* käskyksi, ja luulee Bikramin haluavan lihapakin. Bikram tuottaa kuitenkin myönteisen imperatiivi- eli käskylauseen *laita kastike*, ja käskylause suuntautuu puheenaolevaan lihaan. Imperatiivilause alkaa verbillä *laita* ja se saa totaaliobjektin *kastike*. Akal täyttää käskyn hetken päästä, kun hän kaataa ruskeakastikkeen lihan päälle.

Bikram kääntyy pois ja tarkastaa paprikat, minkä jälkeen hän jatkaa ohjeistustaan aloittamalla sekvenssin *sitten*-partikkelin sisältävällä vuorolla *sitten vähän baari tavarat ulos* (rivi 11–12). *Sitten*-partikkeli kiinnittää kuulijan huomion (ks. Lauranto 2014). Bikramin direktiivi *sitten vähän baari tavarat ulos* (rivi 11–12) on muodoltaan finiittiverbitön, kieliopillissijainen substantiivilauseke, joka ilmaisee, että salaattibaariin täytyy valmistaa raaka-aineet ja viedä ne salaattibaariin. Salaattibaariin menevät raaka-aineet valmistetaan aina silloin, kun lounasaika hiljenee. Bikramin vuoro ei selittelyä kaipaa, sillä nyt on verkkaisin lounasaika, ja jotta ne saadaan salin puolelle, ne pitää valmistaa.

Kuten aiemmin luvussa 4.4.1 totean, *sitten*-partikkeli ilmaisee usein, että lisäohjeita on mahdollisesti tulossa. Tässäkin esimerkissä Bikram tuottaa monta direktiiviä peräkkäin *sitten*-partikkelin sisältävän vuoron jälkeen (rivi 11–15).

Bikram tuottaa imperatiivimuotoisen käskyn rivillä 13 *laita kaikile yks* (- -). Bikram jatkaa ohjeistustaan rivillä 14 *sielä on lohi*. Bikram tarkoittaa vuorollaan *sielä on lohi* sitä, että salaattibaarilistaan on merkitty ruksi lohen kohdalle; se pitää valmistaa. Sen jälkeen Bikram luettelee loput salaattibaariin listatut tuotteet. Bikram tuottaa nesessiivilauseenmuotoisen direktiivin *tarvii laita kana* (rivi 14). *Tarvita*-verbin käyttö viittaa usein ulkopuoliseen tahoon, tässä salaattibaarin listan tekijään (ks. Tanner 2012). Bikram tuottaa lausuman ääneen eli hän näyttää ilmentävän esittäjän roolia. Tekijän roolia ilmentäneen salaattibaarilistan kirjoittaja ja toimeksiantajana voidaan katsoa toimivan ravintolan johto, jonka ajatuksia lausuma tukee (ks. Goffman 1981). Tällä tavoin Bikram sulkee itsensä pois lausuman sisällön päättäjistä.

Bikramin vuorot 14 ja 15 sisältävät laajan kokonaisuuden, jonka tulkinta on moninainen. Bikramin vuoro *kananmunia* (rivi 15) voi tulkita nesessiivisen direktiivi-ilmauksen *tarvii laita kana* (rivi 14) osaksi. Toisaalta vuoron *kananmunia* voi tulkita itsenäiseksi kieliopillissijaiseksi substantiivilausekkeeksi, jonka voi kontekstissaan tulkita itsekorjauksen sisältäväksi laajemmaksi direktiiviksi. Substantiivilauseke on muodoltaan monikon partitiivissa, ja se on tulkittavissa käskyksi Akalille. Listassa lukee, että kananmunia pitää valmistaa, joten vuoro ei kaipa selittelyä. Akal ei tuota responssia Bikramin käskyyn. Bikramin luetellessa raaka-aineita listasta, ei ole relevanttia jokaiseen vastata erikseen. Ja kuten aiemmin mainitsin, käskyn tekijää edustaa salityöntekijä, Bikram ilmentää ainoastaan esittämismuotin esittäjää (ks. Goffman 1981). Lopuksi Bikram tuottaa imperatiivilauseen *krutonkia tee*. Muoto poikkeaa tyypillisestä verbialkuisesta imperatiivimuodosta, jonka olen esittänyt luvussa 2.3. Muoto alkaa partitiiviobjektilla *krutonkia*, joka mahdollisesti korostaa sitä, mitä pitää tehdä.

Tulkitsen esimerkin 10 direktiivit Akalille suunnatuiksi. Osallistumiskehikkoon kuuluu Akalin ja Bikramin lisäksi Sasha, mutta hän ei kertaakaan katso Bikramia eikä Akalia, vaan keskittyy lettujen paistoon parilan äärellä. Myöskään Bikram eikä Akal nosta katsettaan Sashaan päin. Mielenkiintoista on kuitenkin se, että Bikram ohjeistaa koko keskustelun ajan Akalia suomeksi. Voi olla, että Bikramin tarkoituksena on pitää Sashaa täysivaltaisena kuulijana ja viestittää Sashalle, mitä seuraavaksi on tapahtumassa.

Esimerkissä 10 esiintyvät kieliopillissijaiset substantiivilausekkeet, jotka ovat tulkittavissa kontekstissaan direktiiveiksi, tuotetaan sellaisissa kohdissa, joissa

vedotaan johonkin toiseen tahoon. Puhuja voi osoittaa sen, ettei hänellä ole oikeutta puuttua tilanteeseen (Couper-Kuhlen 2018: 255–256). Bikram ei tuo esille omaa tarvettaan, mutta vetoaa johonkin toiseen tekijään. Näissä direktiiveissä Bikram toimii lausuman esittäjänä. Tekijänä voidaan katsoa olevan joko asiakas tai salityöntekijä, joiden ajatuksia Bikramin vuoro ilmentää. Lisäksi yhteistä tässä aineistossa esiintyvillä kieliopillissijaisilla substantiivilausekkeilla on se, että ne eivät esiinny sellaisessa tilanteessa, jossa Bikram ohjeistaisi uutta asiaa. Esimerkissä 9 ja 10 vedotaan aiemmin puhuttuun tai aiemmin esillä olevaan tilanteeseen.

4.5 Yhteenveto

Tutkimuksessani olen tarkastellut keittiömestarin roolin rakentumista direktiivien avulla. Luvussa 4.1 olen esitellyt keittiömestarin käyttämiä imperatiivimuotoisia direktiivejä, luvussa 4.2 olen analysoinut direktiivejä, joissa esiintyi nesessiiviverbi *tarvita*, ja luvussa 4.3 olen tarkastellut väitelauseenmuotoisia direktiivejä. Lisäksi olen jakanut muut direktiiviset ilmaukset kahteen alalukuun. Luvussa 4.4.1 tutkin *sitten*-partikkelin direktiivisyyttä ja luvussa 4.4.2 tutkin kieliopillissijaista substantiivilauseketta direktiivinä. Tässä luvussa teen yhteenvetoja ja alustavia päätelmiä analyysiluvuista. Luku 5 kattaa syvemmän pohdinnan tutkimustuloksistani.

Luku 4.1 kattaa keittiömestarin direktiivit, joissa käsky on myönteisen imperatiivilauseen muodossa. Routarinteen (2003: 20) mukaan konteksti määrittää vuorojen sävyä. Keittiömestarilla ei ole aikaa selitellä direktiivejään, vaan tärkeintä on toiminnan vaivattomuus. Suorien käskylauseiden voidaankin katsoa olevan vuorovaikutuksen sujuvuuden mahdollistama resurssi. Kiire ja hektisyys luovat aikapaineen keittiötyöntekijöiden välille, mikä kuitenkin helpottuu lounasajan loppupuolella. Suorat imperatiivilauseen muotoiset direktiivit rakentuvat tutkimuksessani hektisen toiminnan ympärille. Työpäivän loppupuolella esiintyykin enemmän muita direktiivityyppejä kuin imperatiivimuotoisia direktiivejä.

Työpäivän edetessä keittiö täyttyy kaikista keittiötyöntekijöistä. Lisäksi asiakkaita on virrannut jo salin puolelle, ja keittiöstä viedään ruokia buffettiin tiuhaan tahtiin. Näyttää siltä, että esimerkeissä 3 ja 4 keittiömestari vetoaa asiakkaiden tarpeeseen erityisesti *tarvita*-verbin sisältävissä direktiiveissä. Keittiömestari vetoaa raaka-aineiden välttämättömyyteen ja siihen, ettei lounas toteudu onnistuneesti, jos

ruokaa ei ole riittävästi tarjolla. Tällaisissa tilanteissa keittiömestari ei koe tarvetta selitellä tai perustella direktiivejään. Nesessiiviverbillä *tarvita* keittiömestari tuo asiakkaan ja asiakaan näkökulman esille keittiön osallistumiskehikossa.

Luvussa 4.3 tutkin keittiömestarin direktiivejä, jotka esiintyvät väitelauseenmuodossa. Väitelauseenmuotoiset direktiivit sijoittuvat siirtymäkohtiin, joissa päätetään työnjaoista. Siirtymäkohtiin syntyy direktiiviryppäitä. Keittiömestarin rooli tulee erityisesti esille jaksojen siirtymissä, sillä hän päättää, kuka lähtee syömään ja kuka korvaa ruokailevan keittiötyöntekijän työtehtävät.

Väitelauseenmuotoiset direktiivit esiintyvät sellaisissa tilanteissa, joissa osallistumiskehikkoon kuuluu monta osallistujaa. Tutkimukseni tukee Goffmanin (1981) ajatusta siitä, että kaikki keittiössä läsnä olevat henkilöt kuuluvat osallistumiskehikkoon, myös sivustakatsojat ja ratifioidut osallistujat. Lisäksi osallistujaroolit vaihtelevat tilanteesta toiseen. On tärkeää, että kaikki keittiössä läsnä olevat henkilöt kuulevat ja tietävät koko ajan, mitä on tapahtumassa ja mitä muut tekevät. Väitelauseenmuotoiset direktiivit näyttävät olevan keittiömestarin resurssina pitää koossa tapahtumia ja ylläpitää toimintaa.

Nimellä puhuttelemisen mahdollistaa keskeytyksettömän toiminnan keittiössä. Lisäksi puhujien väliset suhteet voivat vaikuttaa puhutellun nimeämiseen. Tässä aineistossa ei ole yhtäkään tilannetta, jossa keittiötyöntekijä puhuttelisi keittiömestaria nimellä. Ainoastaan keittiömestari kokee oikeudekseen nimetä alaisiaan. Seppäsen (1998a) mukaan läheisissä ja epämuodollisissa suhteissa viitataan henkilöön tavallisesti demonstratiivipronomineilla (*tämä, tuo, se*) kuin nimellä. Henkilöihin viitataan nimellä aineistossani varsin useasti, mikä voi osittain selittyä institutionaalisesta kontekstista. (Seppänen 1998a: 105.) Sekä väitelauseenmuotoiset direktiivit että nimellä puhuttelemisen näyttävät olevan tutkimuksessani puheen kohdistamisen keinoja sekä funktiona monenkeskisessä vuorovaikutuksessa.

Luvussa 4.4.1 tutkin *sitten*-partikkelin direktiivisyyttä aineistossani. Kuten esimerkin 7 kohdalla totean, *sitten*-partikkelin voidaan katsoa implikoivan, että ohjeita on mahdollisesti tulossa. Osallistuja reagoi toisen henkilön toimintaan puheella (Mononen 2013: 197). Keittiömestari kiinnittää kuulijan huomion *sitten*-partikkelin sisältävällä vuorollaan.

Keittiömestarin vuoroja ja muiden osallistujien reaktioita niihin tarkasteltaessa huomaa, että keskustelutilanteet ovat institutionaalisia. Sekä keittiömestari että keittiötyöntekijä toteuttavat institutionaalisia tehtäviä samaan

aikaan kun he keskustelevat. Keskustelu määritellään institutionaaliseksi silloin, kun keskustelun osallistajat toteuttavat institutionaalisia tehtäviään puheessa (Peräkylä 1998: 202). Keittiömestari kokee tärkeäksi sanallistaa keittiötyöntekijän toimintaa. Lisäksi *sitten*-partikkelin sisältävällä vuorolla keittiömestari viittaa aiempaan keskusteluun, ja partikkeli *sitten* ikään kuin jatkaa edellisestä keskustelusta.

Erityyppisiä direktiivejä esiintyy myös yhdessä. *Sitten*-partikkelin ja kieliopillissijaisen substantiivilausekkeen sisältävä vuoro sisältää lisäksi usein jonkin muun direktiivin. Näyttää siltä, että keittiömestari kohdistaa kuulijoiden huomion *sitten*-partikkelilla ja osoittaa, että jotakin huomionarvoista on tulossa. Sen jälkeen keittiömestari tuottaa usein direktiivirykelmän. Kahdenkeskisissä keskusteluissa direktiivirykelmät ovat imperatiivimuotoisia direktiivejä, kun taas monenkeskisissä keskusteluissa direktiivit saavat usein väitelauseenmuodon.

Kieliopillissijaiset substantiivilausekkeet ovat aineistossani monitulkintaisia. Nämä vuorot ovat yksinkertaisia ja täysin kontekstista riippuvaisia, jotta ne voidaan tulkita direktiiveiksi. Liljan ja Piirainen-Marshin (2019) mukaan yhteisymmärryksen toteutumiseen tarvitaan tiettyjä resursseja. Resurssit taas riippuvat vuorovaikutustilanteen luonteesta. (Lilja & Piirainen-Marsh 2019: 255–256.) Kieliopillissijainen substantiivilauseke esiintyy aineistossani usein hektisessä tilanteessa. Lyhyet vuorot näyttävät toimivan keittiömestarin resurssina hektisessä tilanteessa, sillä kiireessä ei ole aikaa selitellä puhettaan.

Aineistossani esiintyy runsaasti direktiivien tihentymiä. Lisäksi tyypillistä on useiden direktiivisten piirteiden sisältyminen samaan direktiiviseen vuoroon. Imperatiivimuotoiset direktiivit eivät esiinny indikatiivisten väitelauseenmuotoisten direktiivien kanssa samassa vuorossa. Direktiivin sisältävissä vuoroissa esiintyy kuitenkin muuta direktiivisyyttä, kuten *sitten*-partikkeli ja kieliopillissijainen substantiivilauseke. Onkin mielenkiintoista pohtia, ilmentääkö *sitten*-partikkeli direktiivisyyttä yksin, vai tarvitseeko se lisäksi toisen direktiivin.

5 Pohdintaa

Tässä luvussa pohdin saatuja tutkimustuloksiani ja vertailen niitä muihin tutkimuksiin. Keskustelutan tutkimustuloksiani luvussa 1.1 esitettyjen tutkimusten ja luvussa 2

esitetyn teorian kanssa. Vastaten tutkimuskysymyksiini, etenen luvussa 5.1 niin, että analysoin keittiömestarin direktiivejä siinä järjestyksessä, miten olen ne esiin tuonut analyysiluvussa 4. Pohdin jokaisen direktiivin kohdalla erikseen sitä, miten keittiömestarin institutionaalinen rooli ja osallistumiskehikon muutokset direktiiveissä näkyvät. Lopuksi pohdin tutkimukseni luotettavuutta ja esitän muutaman jatkotutkimusehdotuksen.

5.1 Tutkimustulokset

Tutkimukseni näyttää vahvasti tukevan Ison suomen kieliopin ajatusta siitä, että imperatiivin käyttö on prototyyppisintä direktiiveissä. Imperatiivimuotoisia direktiivejä esiintyy aineistossani eniten. Imperatiivin käyttö vaikuttaa kuitenkin olevan perusteltua ja aiheellista. Aineistoni koostuu hektisistä tilanteista, jotka rakentuvat toiminnan ympärille. Ravintolan keittiössä keskustelut käydään lähes aina niin, että keskustelun osapuolet työskentelevät samaan aikaan. Pysähtymiselle ja selittämiselle ei ole aikaa. Luvussa 1.1 olen esitellyt Pangin (2019) tapaustutkimuksen, joka on tehty keittiötyöskentelyn kontekstissa. Pangin aineistosta käy ilmi, että tavallisin direktiivi on imperatiivimuodossa. Direktiivejä tuottaa henkilö, joka on korkeassa asemassa suhteessa direktiivin vastaanottajaan. Samantapainen asetelma on omassakin tutkimuksessani. Pang väittää, että imperatiivimuotoisen direktiivin avulla pyydetty toiminta toteutuu tehokkaasti ja nopeasti. Oma tutkimukseni antaa tukea Pangin väitteelle. Imperatiivi näyttäytyy aineistossani resurssina ja puhemuotona, jota on kätevintä käyttää kiireisessä tilanteessa.

Analyysissani olen pohtinut asiakkaan roolia keittiömestarin direktiiveissä. Näyttää siltä, että keittiömestarin vedotessa asiakkaan tarpeeseen, direktiivi sisältää *tarvita*-verbin. Kiinnostavaa on, että sekä Haltian (2015) että omassa tutkimuksessani *tarvita*-verbi osoittautuu yleisimmäksi nesessiivisyyttä ilmaisevaksi modaaliverbiksi suomea toisena kielenä puhujalla. *Tarvita*-verbin sisältävät direktiivit esiintyvät lounasaikaan. Lounasaikaan tilanteet rakentuvat asiakkaan tarpeiden ympärille, ja keskeistä on, ettei mikään ruoka-aine lopu. Keittiömestari tuo esille sen, että nyt ei ole tarvetta jollekin työtehtävälle, mutta myöhemmin mahdollisesti on. Myös Haltian tutkimuksessa kielteisessä muodossa esiintyvä *tarvita*-verbi saa merkityksen ”ei ole välttämätöntä” (2015: 66). Mielenkiintoista on Malaskan (2016:

59) ajatus siitä, että *tarvita*-verbillä voidaan ilmaista ehdotetun toiminnan vapaaehtoisuutta. Institutionaalisen kontekstin vuoksi aineistossani ei kuitenkaan toteudu tilanteita, joissa keittiötyöntekijöillä olisi vapaaehtoisia työtehtäviä.

Keittiömestari osoittaa ammattitaitoaan monin eri tavoin: hän tarkkailee ja seuraa jokaisen keittiötyöntekijän liikkeitä. Keittiömestari oivaltaa, kuka tarvitsee apua ja lähtee keittiöstä vasta sen jälkeen, kun hän on varmistunut siitä, että kaikilla on tarvittavat tiedot jatkotyöskentelystä. Keittiömestari tekee aina lopulliset päätökset keittiössä ja pitää tilannetta keittiössä koko ajan hallinnassa. Keittiömestari todistaa ammattimaisuuttaan myös kielellisesti: hän osaa ravintola-alan terminologian suomeksi. Ammatillista kielitaitoa osoittaa erityisesti alan terminologian oppiminen ja taitaminen (Kurahila & Lehtimaja 2019: 145). Keittiömestari käyttää sujuvasti suomen kieltä alan käsitteissä. Ainoana poikkeuksena lienee *parsakaali*, johon puhujat – sekä natiivipuhujat että ei-natiivit – viittaavat englannin kielellä *broccoli*.

Tutkimukseni keskustelut koostuvat henkilöistä, joilla ei ole yhteistä äidinkieltä. Väitän, että tutkimuksessani eri äidinkieltä puhuvat henkilöt pääsevät kuitenkin tasapuolisesti osallistumaan työpaikan keskusteluihin. Keittiömestarin roolilla on merkitystä siihen, mitä kieltä keittiössä puhutaan. Olen osoittanut, miten keittiömestari mahdollistaa keittiötyöntekijät täysivaltaisiksi osallistujiksi valitsemalla tietyn kielen sen mukaan, kuka kuuluu osallistumiskehikkoon eli on keittiössä läsnä. Ilmiö tukee Goffmanin (1981) teoriaa siitä, että kaikki samassa tilassa kuuluvat henkilöt kuuluvat osallistumiskehikkoon, vaikka eivät osoittaisikaan minkäänlaista merkkiä siitä, että ovat kuuloetäisyydellä. Tätä ajatusta tukee se, että aineistossani on tyypillistä jakaa ohjeita väitelauseenmuotoisilla direktiiveillä, joissa verbi on kolmannessa persoonassa. Väitelauseenmuotoisissa direktiiveissä esiintyy usein nimellä puhuttelemista, mikä luo mahdollisuuden jokaiselle keittiötyöntekijälle osallistua keskusteluun täysivaltaisena osallistujana. Lisäksi keittiömestari kuvailee omaa toimintaansa muille, kuten mitä hän on tekemässä tai mihin hän on menossa. Lehtosen (2019: 340) mukaan taito vaihtaa omaa kielenkäyttöään tapauskohtaisesti on kielenkäyttötilanteen haltuun ottamista. Keittiömestarin rooli korostuu siten, että hän mahdollistaa muiden pääsyn puhetilanteeseen ja ottaa vastuun siitä, että muut ymmärtävät, mistä on kyse.

Positiivista kohteliaisuutta voi ilmentää koodinvaihdon avulla (Brown & Levinson 1987: 110). Koska osallistujien kielelliset resurssit ovat hyvin erilaiset, voi olla, että keittiömestari huolehtii muiden osallistujien pääsystä keskusteluun kieleilyn

(ks. Lehtonen) avulla. Kieleily näyttää kohteliaalta kielenkäytöltä aineistossani. Toisaalta Tanner (2012: 46) esittää, että institutionaaliseen keskusteluun olisi suomi toisena kielenä puhuvan helpompi osallistua, sillä institutionaaliset keskustelut ovat yleensä rutinoituneempia kuin arkikeskustelut. Näyttää siltä, että keittiötyöskentelyn sujuvuuteen vaikuttavat sekä kieleily että rutiininomaiset tilanteet.

Luvussa 4.3 olen tarkastellut indikatiivista väitelausetta direktiivinä, ja se esiintyy usein silloin, kun keittiössä ovat kaikki keittiötyöntekijät läsnä. Keittiömestari puhuttelee usein vain yhtä henkilöä, mutta ohjeet tuntuvat olevan kuitenkin kaikille keittiössä työskenteleville. Nissin (2005) tutkimustuloksista käy ilmi katseen olevan merkki siitä, että puhuja tarkoittaa sanottavansa kaikille osallistumiskehikon osallistujille. Tässä tutkimuksessa keittiömestari näyttää käyttävän väitelausemuotoista direktiiviä silloin, kun hän haluaa osoittaa sanottavansa kaikille osallistumiskehikon osallistujille. Katse ei näytä sitä tutkimuksessani osoittavan, eikä hektinen työ sitä usein sallikaan.

Malaskan (2016: 61) tutkimuksen mukaan puhuja ilmaisee *sitten*-partikkelilla, että hän on mahdollisesti lisäämässä jotakin aiemmin sanottuun. Omassa aineistossani keittiömestari näyttää jatkavan aiempaa keskustelua *sitten*-partikkelilla aloittavalla vuorolla. Lisäksi aineistoni perusteella totean, että keittiömestari vaihtaa vapaamuotoisesta keskustelusta institutionaaliseen keskusteluun *sitten*-partikkelilla. Malaskan tutkimuksen mukaan partikkeli *sitten* ennustaa toiminnasta toiseen siirtymistä (2016: 66). Se näyttää aineistossani ilmaisevan myös työnteon aloittamista. Partikkeli *sitten* ei esiinny aineistossani yksin, vaan jonkin toisen direktiivin kanssa.

Kieliopillissijaisen substantiivilausekkeen käsittely on ollut tutkimuksessani monipolveilevaa. Olen tarkastellut kieliopillisia substantiivilauseketta ensisijaisesti direktiivinä, mutta todennut sen aineistossani olevan hyvin monitulkintainen. Tulokseni tukevat kuitenkin Malaskan (2016) ajatusta siitä, että kieliopillissijainen substantiivilauseke esiintyy direktiivinä silloin, kun tilanne on jo käynnissä. Kun toiminnan kehys on jo muodostettu, kieliopillissijainen substantiivilauseke tulkitaan direktiiviksi (2016: 63).

Keittiömestarin vuoroissa ilmenee lisäksi muuta direktiivisyyttä, kuten *nyt*-partikkeli. *Nyt*-partikkeli on Laurannon (2012: 198) mukaan tulkinnaltaan direktiivinen, sillä se korostaa vahvasti puhujan tahtoa. Keittiömestarin vuoroissa esiintyy *nyt*-partikkeliä sekä suomenkielisissä että englanninkielisissä direktiiveissä. Englanninkielisten direktiivien yhteydessä esiintyy sekä suomeksi partikkeli *nyt* että

englanniksi *now*.

Keittiömestarin roolin rakentumista voidaan katsoa myös muiden keittiötyöntekijöiden toiminnan näkökulmasta. Kuten mainitsen luvussa 1.1, Clynen (1994) mukaan direktiivin muoto vaihtelee sen mukaan, kenelle direktiivi tuotetaan. Tutkimukseni ei tue Clynen ajatusta, sillä keittiömestarin direktiivi ei näytä muuttuvan puhutellun mukaan.

Clyne käyttää käsitettä *back-channelling*, joka tarkoittaa sitä, että puhuteltu siirtää puhujan vuoron takaisin eli implikoi sitä, että puhuteltu on vielä kuuntelijan roolissa. Clynen tutkimuksen mukaan ilmiö on vallitseva ateriapalvelun työssä. Tutkimukseni näyttää toteen, että keittiötyöntekijät tuottavat minimivastauksia keittiömestarin vuoroihin, ja tällöin pysyttelevät vahvasti kuulijan roolissa. Lisäksi sekä Clynen että minun tutkimukseni osoittavat, että keittiöalan työlle on tyypillistä lyhyet vuorot. Clynen mukaan lyhyet vuorot johtuvat siitä, että sosiaaliset etäisyydet ovat epätarkkoja. (Clyne 1994: 110–113, 142.) Tutkimukseni perusteella voin sanoa, että vaikka keittiön pieni koko mahdollistaisi pitkänomaisia keskusteluja työntekijöiden välillä, tilanteen hektisyys määrittää lopulta vuorojen pituuden. Käsky täytetään toiminnalla yleensä myöhemmin. Myös Raevaara (2017) toteaa, ettei imperatiivimuotoinen käsky vaadi välitöntä toimintaa, vaikka se koskisikin käsillä olevaa tapahtumaa.

Clynen (1994) tutkimuksen mukaan direktiivi saa useimmiten responsin *yeah* tai *okay*. Tutkimukseni tukee ajatusta, sillä tavallisesti keittiömestarin direktiiviin tuotetaan responssi *okei*. Clyne väittää sen johtuvan siitä, että direktiivin tuottajalla on sekä auktoriteettia että tietoa. (Clyne 1994: 65.)

Aineistoni direktiivit eivät saaneet osakseen selittelyä. Tämä voi johtua tilanteen luonteesta, sillä hektisessä ympäristössä ei ole aikaa jäädä kaunistelemaan käskyä. Aineistossani esiintyy myös hyvin vähän vuorojen päällekkäisyyttä. Ilmiö voi johtua institutionaalisesta kontekstista. Vuorottelu näyttää sujuvan luontevasti eikä keskeytyksiä juuri ole.

Aineistoni direktiiveissä esiintyy myös niukasti pehmentäviä elementtejä. Käsitteellä viitataan Somiskan (2010) pro gradu-tutkielmaan, jossa on osoitettu passiivin ja modaaliverbien käytön lieventävän direktiiviä. Aineistossani ei esiinny passiivia suomeksi eikä englanniksi. Modaaliverbejä esiintyy harvakseltaan ja lähinnä englanniksi, erityisesti apuverbi *can*. Pyynnön tai käskyn pehmentäminen korjaa negatiivisten kasvojen uhkaa (Brown & Levinson 1987: 172). Institutionaalisen

kontekstinsa sekä hektisten tilanteiden vuoksi näyttää siltä, etteivät keittiötyöntekijät koe tulevansa loukatuiksi, vaikka heille esitetäänkin suoria käskyjä.

Aineistossani esiintyy erittäin vähän direktiivejä kysymysmuodossa. Negatiivista kohteliaisuutta ilmentää pyynnön tai käskyn esittäminen kysymyksen muodossa (Brown & Levinson 1987: 145–146). Institutionaalisen luonteen vuoksi keittiömestarin tehtävänä ei ole kuitenkaan kysyä työntekijältä, voisiko hän tehdä jonkin asian, ja siksi keittiömestarin käyttämät direktiivit eivät vaikuta epäkohteliailta.

5.2 Tulosten luotettavuuden arviointia

Videoaineistomateriaalia tutkittaessa on pidettävä mielessä videotilanteeseen osallistuvien henkilöiden tietoisuus siitä, että heitä videokuvataan. Vaikka kuvaamani tilanteet olisivat tapahtuneet joka tapauksessa, tilanne on saattanut jännittää työntekijöitä. Ensimmäisen tunnin aikana keittiötyöntekijät olivat selvästi hiljaisempia, mutta tilanne vei kuitenkin helposti mennessään, eikä mielestäni hermostuneisuutta näkynyt enää juuri lainkaan työpäivän edetessä. Lopuksi yksi keittiötyöntekijöistä toteaa työpäivän loppupuolella, että oli unohtanut puhua pelkästään suomea. Kun nauhoitus päättyi, Bikram totesi keskustelleensa tavalliseen tapaan, eikä päivä poikennut muista työpäivistä.

Sekä työpaikka että työntekijät ovat minulle tuttuja. Olen kuitenkin pyrkinyt tässä tutkimuksessa olemaan mahdollisimman puolueeton ja tarkastelemaan aineistoa tutkijan silmin. Toisaalta olen voinut hyödyntää vahvaa osaamistani alalta, ja tilanteiden tuttuus on ollut edukseni. Tutkimuksen voidaan sanoa olevan sekä keskusteluanalyttinen että etnografinen. Lisäksi on pidettävä mielessä, että tutkimukseni on tapaustutkimus, jossa olen tutkinut vain yhden työyhteisön keskusteluja, ja tutkimustulokset olen saanut juuri kyseisen työyhteisön videokuvatusta päivästä. Mielenkiintoista olisikin verrata tutkimustuloksiani johonkin toiseen työyhteisöön, ja tätä pohdinkin seuraavassa luvussa.

5.3 Jatkotutkimusehdotuksia

Tutkielmaa kirjoittaessani mieleeni avautui monia muita näkökulmia, joista voisi lähteä tarkastelemaan aineistoa. Tutkimuksessani olen keskittynyt ainoastaan keittiömestarin suomenkielisiin direktiiveihin, ja aihetta laajentaakseen aineistoa voisi tutkia myös englanninkielisten direktiivien näkökulmasta. Aineistoa voisi lähestyä tarkemmin monikielisyyden tarkastelun näkökulmasta ja pohtia, millaista kieleilyä aineiston tilanteissa esiintyy (vrt. Vuorio 2018).

Mielenkiintoista olisi videokuvata toinen työpäivä samasta ravintolasta, ja vertailla näitä aineistoja keskenään. Kyseisessä ravintolassa henkilökunta on osittain vaihtunut, ja olisi kiinnostavaa tutkia jokseenkin samaa työyhteisöä monen vuoden jälkeen. Aineistoa voisi olla myös kiintoisaa tutkia suomen kielen oppimisen näkökulmasta. Lisäksi relevanttia olisi videokuvata jotakin toista ravintolaa, ja verrata tutkimustuloksia keskenään.

Tutkimukseni aineisto koostuu ainoastaan videokuvatusta materiaalista. Kiehtovaa olisi lisäksi vielä esimerkiksi haastatella henkilöitä, jotka ovat osallistuneet videokuvaukseen. Näin tutkimus syvenisi ja haastatteleamalla voitaisiin saada jotakin tutkimuksenarvoista esille, mitä ei videosta käy ilmi.

6 Lähteet

ALHO, IRJA; KAUPPINEN, ANNELI 2015: *Käyttökielioppi*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

ARMINEN, ILKKA 2001: Kokemusten jakaminen nimettömien alkoholistien (AA) palaverissa – Johanna Ruusuvuori, Markku Haakana ja Liisa Raevaara (toim.) Teoksessa *Institutionaalinen vuorovaikutus. Keskusteluanalyttisia tutkimuksia*, s. 62–81. Tietolipas 173. Pieksämäki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

ATKINSON, J. MAXWELL; HERITAGE, JOHN 1984: *Structures of social action: studies in conversation analysis*. Cambridge: Cambridge University Press.

ATKINSON, J. MAXWELL 1992: Displaying neutrality: formal aspects of informal court proceedings. – Paul Drew & John Heritage (toim.) Teoksessa *Talk at work. Interaction in institutional settings*, s. 199–211. Cambridge: Cambridge University Press.

BROWN, PENELOPE; LEVINSON, STEPHEN C. 1987: *Politeness: some universals in language usage*. Studies in Interactional Sociolinguistics 4. Cambridge: Cambridge University Press.

BUTTON, GRAHAM 1992: Answers as interactional products: two sequential practices used in job interviews – Paul Drew & John Heritage (toim.) Teoksessa *Talk at work. Interaction in institutional settings*, s. 212–231. Cambridge: Cambridge University Press.

CLAYMAN STEVEN E. 1992: Footing in the achievement of neutrality: the case of news-interview discourse – Paul Drew & John Heritage (toim.) Teoksessa *Talk at work. Interaction in institutional settings*, s. 163–198. Cambridge: Cambridge University Press.

CLYNE, MICHAEL 1994: *Inter-cultural communication at work – cultural values in discourse*. Cambridge: Cambridge University Press.

COUPER-KUHLEN, ELIZABETH; SELTING, MARGRET 2018: *Interactional linguistics – studying language in social interaction*. Cambridge: Cambridge University Press.

DREW, PAUL 1992: Contested evidence in courtroom cross-examination: the case of a trial for rape – Paul Drew & John Heritage (toim.) Teoksessa *Talk at work. Interaction in institutional settings*, s. 470–520. Cambridge: Cambridge University Press.

DREW, PAUL; HERITAGE, JOHN 1992: Analyzing talk at work: an introduction – Paul Drew & John Heritage (toim.) Teoksessa *Talk at work. Interaction in institutional settings*, s. 3–65. Cambridge: Cambridge University Press.

DREW, PAUL; COUPER-KUHLEN, ELIZABETH 2014: *Requesting in social interaction*. SLSI volume 26. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company. Verkkoaineisto. Saatavilla:

<<http://web.a.ebscohost.com.libproxy.helsinki.fi/ehost/ebookviewer/ebook/bmxlYmtfXzkyMzk0OF9fQU41?sid=6d1ef4f5-b052-40b2-99b6-84190e70eebf@sdv-sessmgr01&vid=0&format=EB&rid=1>>

GOFFMAN, ERVING 1981: *Forms of talk*. Basil Blackwell. Oxford.

GOODWIN, CHARLES 1981: *Conversational organization. Interaction between speakers and hearers*. New York: Academic Press.

GUMPERZ, JOHN J. 1992: Interviewing in intercultural situations – Paul Drew ja John Heritage (toim.) Teoksessa *Talk at work. Interaction in institutional settings*, s. 302–327. Cambridge: Cambridge University Press.

HAAKANA, MARKKU; RAEVAARA, LIISA; RUUSUVUORI JOHANNA 2001: Institutionaalinen vuorovaikutus ja sen tutkiminen – Johanna Ruusuvuori, Markku Haakana ja Liisa Raevara (toim.) Teoksessa *Institutionaalinen vuorovaikutus. Keskusteluanalyttisia tutkimuksia*, s. 11–38. Tietolipas 173. Pieksämäki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

——— 2001: Lääketieteen termit lääkärin ja potilaan vuorovaikutuksessa – Johanna Ruusuvuori, Markku Haakana ja Liisa Raevara (toim.) Teoksessa *Institutionaalinen vuorovaikutus. Keskusteluanalyttisia tutkimuksia*, s. 196–222. Tietolipas 173. Pieksämäki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

HADDINGTON, PENTTI; KEISANEN, TIINA; RAUNIOMAA, MIRKA 2016: Tila ja liike – Melisa Stevanovic & Camilla Lindholm (toim.) Teoksessa *Keskusteluanalyysi*

– *Kuinka tutkia sosiaalista toimintaa ja vuorovaikutusta*, s. 162–177. Tampere: Vastapaino.

HAKULINEN, AULI 1989: *Suomalaisen keskustelun keinoja 1*. Kieli 4. Helsinki: Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.

—— 1998a: Johdanto – Liisa Tainio (toim.) Teoksessa *Keskusteluanalyysin perusteet* (2. painos), s. 13–17. Tampere: Vastapaino.

—— 1998b: Vuorottelujäsennys – Liisa Tainio (toim.) Teoksessa *Keskusteluanalyysin perusteet* (2. painos), s. 32–55. Tampere: Vastapaino.

HALONEN, MIA 2001: Terapeutti elämäkerran tulkitsijana myllyhoidon ryhmäterapiassa – Johanna Ruusuvuori, Markku Haakana ja Liisa Raevaara (toim.) Teoksessa *Institutionaalinen vuorovaikutus: keskusteluanalyttisiä tutkimuksia*, s. 62–81. Tietolipas 173. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

HALTIA, HEIDI 2015: *Modaaliverbien käyttö oppijansuomessa Eurooppalaisen viitekehyksen taitotasoilla A2–C2*. Pro gradu -tutkielma. Helsinki: Helsingin yliopisto.

HERITAGE, JOHN; PERÄKYLÄ, ANSSI; VEHVILÄINEN, SANNA 1996: *Harold Garfinkel ja Etnometodologia*. Helsinki: Gaudeamus.

HERITAGE, JOHN; CLAYMAN, STEVEN 2010: *Talk in action – Interactions, Identities, and Institutions*. Wiley-Blackwell.

HONKANEN, SUVI 2012: *Kielioppi ja tekstilaji – Direktiivin muotoilusta viraston ryhmäkirjeissä*. Väitöskirja. Helsinki: Helsingin yliopisto.

HYVÄRINEN, MIISA 2019: *Venäjää ensikielenään puhuvan maahanmuuttajaoppilaan suomenkielisten direktiivien ilmausten kehitys valmistavan luokan aikana*. Pro gradu -tutkielma. Helsinki: Helsingin yliopisto.

ISK = Iso suomen kielioppi. Hakulinen, Auli; Vilkuna, Maria; Korhonen, Riitta; Koivisto, Vesa; Heinonen, Tarja Riitta; Alho, Irja 2010. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

JEFFERSON, GAIL 1984: *Caricature versus detail: on capturing the particulars of pronunciation in transcripts of conversational data*. Tilburg Papers on Language and Literature No. 31, Netherlands: University of Tilburg.

JØRGENSEN, JENS; KARREBÆK, MARTHA; MADSEN, LIAN; MØLLER, JANUS 2016: Polylinguaging in superdiversity – Ben Rampton, Massimiliano Spotti, Karel Arnaut & Jan Blommaert (toim.) Teoksessa *Language and Superdiversity*, s. 137–154. New York: Routledge.

KOSKINEN, ILPO 2001: Työpaikan organisaatio ja tekstit jäsentämässä johtajien kokouspuhetta – Johanna Ruusuvuori, Markku Haakana ja Liisa Raevaara (toim.) Teoksessa *Institutionaalinen vuorovaikutus. Keskusteluanalyttisia tutkimuksia*, s. 104–120. Tietolipas 173. Pieksämäki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

KOVÁCS, MAGDOLNA 2009: Koodinvaihto ja kielioppi – Jyrki Kalliokoski, Lari Kotilainen ja Päivi Pahta (toim.) Teoksessa *Kielet kohtaavat*, s. 24–49. Tietolipas 227. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

KURHILA, SALLA 2001: Asiantuntijuuden kerrostumista. Syntyperäiset ja ei-syntyperäiset suomenpuhujat virkailijoina ja asiakkaina – Johanna Ruusuvuori, Markku Haakana ja Liisa Raevaara (toim.) Teoksessa *Institutionaalinen vuorovaikutus. Keskusteluanalyttisia tutkimuksia*, s. 178–195. Tietolipas 173. Pieksämäki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

——— 2003: *Co-constructing understanding in second language conversation*. Väitöskirja. Helsinki: University of Helsinki.

——— 2006: *Second language interaction*. Amsterdam; Philadelphia: Benjamins.

KURHILA, SALLA; LEHTIMAJA, INKERI 2019: Ammattikielen tilanteisuus kielenoppimisen haasteena – Lari Kotilainen, Salla Kurhila ja Jyrki Kalliokoski (toim.) Teoksessa *Kielenoppiminen luokan ulkopuolella*, s. 143–171. Tietolipas 262. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

KUUSISTO, JENNI 2001: *Asiakkaan käynnin syyn selvittäminen Kelan asiointitilanteissa*. Pro gradu -tutkielma. Helsinki: Helsingin yliopisto.

LAURANTO, YRJÖ 2012: Optatiivirakenne ja direktiiviksi kieliopillistuminen – *Puhe ja kieli* 32 (4), s. 183–216. Verkkoaineisto. Saatavilla: <<https://journal.fi/pk/article/view/7622/5898>>

——— 2014: *Imperatiivi, käsky, direktiivi: arkikeskustelun vaihtokauppakielioppia*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

- LEHTONEN, HEINI 2015: *Tyylytellen – Nuorten kielelliset resurssit ja kielen sosiaalinen indeksisyys monietnisisessä Helsingissä*. Väitöskirja. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- LEHTONEN, TUULA 2019: Kieli osana työkalupakkia: Oikeustieteen opiskelijoiden englannin oppiminen työelämässä – Lari Kotilainen, Salla Kurhila ja Jyrki Kalliokoski (toim.) Teoksessa *Kielenoppiminen luokan ulkopuolella*, s. 328–352. Tietolipas 262. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- LILJA, NIINA; PIIRAINEN-MARSH, ARJA 2019: Luokan ulkopuolisiin vuorovaikutustilanteisiin valmistautuminen prosessina – Lari Kotilainen, Salla Kurhila ja Jyrki Kalliokoski (toim.) Teoksessa *Kielenoppiminen luokan ulkopuolella*, s. 255–282. Tietolipas 262. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- LINDHOLM, CAMILLA; STEVANOVIC, MELISA; PERÄKYLÄ, ANSSI 2016: Johdanto – Melisa Stevanovic & Camilla Lindholm (toim.) Teoksessa *Keskusteluanalyysi – Kuinka tutkia sosiaalista toimintaa ja vuorovaikutusta*, s. 9–30. Tampere: Vastapaino.
- LYONS, JOHN 1977: *Semantics: 2*. Cambridge: Cambridge University Press.
- MALASKA, JONNA 2016: *Välitöntä toimintaa vaativat direktiivit teatteriharjoituksissa*. Pro gradu -tutkielma. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- MATIHALDI, HILKKA-LIISA 1979: *Nyky-suomen modukset 1 – Kvalitatiivinen analyysi*. Väitöskirja. Oulu: Oulun yliopisto.
- MONONEN, KAARINA 2013: *Inkerinsuomalaisten suomen kielen käyttö Pietarissa ja sen lähialueella*. Väitöskirja. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- NISSI, RIIKKA 2005: Toiminnasta toiseen: Raamattuillan kokonaisrakenne ja siirtymän tuottaminen – Leena Kuure, Elise Kärkkäinen & Maarit Saarenkunnas (toim.) Teoksessa *Kieli ja sosiaalinen toiminta*, s. 161–177. Jyväskylä: AFinLAn vuosikirja 2005/n:o 63.
- OCHS, ELINOR; SHOHET, MERAV 2006: The cultural structuring of mealtime socialization – Reed W. Larson, Angela R. Wiley ja Kathryn R. Branscomb (toim.) Teoksessa *Family mealtime as a context of development and socialization. New directions in child and adolescent development series*, s. 35–49. San Francisco: Jossey-Bass.

PAANANEN, JENNY 2019: *Yhteisymmärryksen rakentaminen monikulttuurisilla lääkärin vastaanotoilla*. Väitöskirja. Turku: Turun yliopisto.

PANG, PRISCILLA 2019: *Directives in professional kitchens and potential learning opportunities*. Teoksessa *Applied linguistics*, s. 754–772. Volume 40, Issue 5. Oxford: Oxford University Press.

PARTANEN, MAIJU 2012: *Matkalla sairaalaan – Maahanmuuttajien käsityksiä suomen kielen oppimisesta sisääntuloammateissa*. Pro gradu -tutkielma. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.

PERÄKYLÄ, ANSSI 1998: Institutionaalinen keskustelu – Liisa Tainio (toim.) Teoksessa *Keskusteluanalyysin perusteet* (2. painos), s. 177–203. Tampere: Vastapaino.

RAEVAARA, LIISA 1998: Vierusparit – Esimerkkinä kysymys ja vastaus – Liisa Tainio (toim.) Teoksessa *Keskusteluanalyysin perusteet* (2. painos), s. 75–92. Tampere: Vastapaino.

——— 2001: Vastaamisesta institutionaalisenä toimintana. Esimerkkinä potilaan vastaukset lääkärin oirekysymyksiin – Mia Halonen & Sara Routarinne (toim.) Teoksessa *Kieli 13 – Keskusteluanalyysin näkymiä*, s. 47–69. Helsinki: Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.

——— 2016: Toimintajaksojen rakenteet – Melisa Stevanovic & Camilla Lindholm (toim.) Teoksessa *Keskusteluanalyysi – Kuinka tutkia sosiaalista toimintaa ja vuorovaikutusta*, s. 143–161. Tampere: Vastapaino.

——— 2017: Adjusting the design of directives to the activity environment: Imperatives in Finnish cooking club interaction – Marja-Leena Sorjonen, Liisa Raevaara & Elizabeth Couper-Kuhlen (toim.) Teoksessa *Imperatives turn at talk – The design of directives in action*, s. 381–410. Verkkoaineisto. Amsterdam: John Benjamins. Saatavilla: <<https://ebookcentral-proquest-com.libproxy.helsinki.fi/lib/helsinki-ebooks/detail.action?docID=4983487>>

RAEVAARA, LIISA; RUUSUVUORI, JOHANNA; HAAKANA, MARKKU 2001: Institutionaalinen vuorovaikutus ja sen tutkiminen – Johanna Ruusuvuori, Markku Haakana ja Liisa Raevaara (toim.) Teoksessa *Institutionaalinen vuorovaikutus*:

keskusteluanalyttisia tutkimuksia, s. 11–38. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

ROSSI, GIOVANNI 2015: *The request system in Italian interaction*. Väitöskirja. Nijmegen: Radboud University Nijmegen.

ROUTARINNE, SARA 2003: *Tytöt äänessä – Paranteesit ja nouseva sävelkulku kertojan vuorovaikutuskeinoina*. Väitöskirja. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

SAARIKALLE, ANNE 2016: *Lemmikkieläimelle osoitettu puhe keskusteluna*. Pro gradu -tutkielma. Tampere: Tampereen yliopisto.

SACKS, HARVEY 1992a: *Lectures on conversation. Volume I* – Gail Jefferson (toim.). Cambridge: Blackwell Publishers.

——— 1992b: *Lectures on conversation. Volume II* – Gail Jefferson (toim.). Cambridge: Blackwell Publishers.

SALONEN, MINELLA 2019: *Direktiivit pakohuonepeli-ryhmien keskusteluissa*. Pro gradu -tutkielma. Turku: Turun yliopisto.

SEARLE, JOHN R. 2008: The structure of illocutionary acts – A. P. Martinich (toim.) Teoksessa *The philosophy of language*. s. 146–156. Oxford: Oxford University Press.

SEPPÄNEN, EEVA-LEENA 1998a: *Läsnäolon pronominit: Tämä, tuo, se ja hän viittaamassa keskustelun osallistujaan*. Väitöskirja. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

——— 1998b: Osallistumiskehikko. – Liisa Tainio (toim.) Teoksessa *Keskusteluanalyysin perusteet* (2. painos), s. 156–176. Tampere: Vastapaino.

——— 1998c: Vuorovaikutus paperilla – Liisa Tainio (toim.) Teoksessa *Keskusteluanalyysin perusteet* (2. painos), s. 18–31. Tampere: Vastapaino.

SOMISKA, OUTI 2010: *Eläinlääkäarin pehmeät direktiivit*. Pro gradu -tutkielma. Helsinki: Helsingin yliopisto.

SORJONEN, MARJA-LEENA 1998: Korjausjäsenitys – Liisa Tainio (toim.) Teoksessa *Keskusteluanalyysin perusteet* (2. painos), s. 111–137. Tampere: Vastapaino.

- 2001a: Lääkäriin ohjeet – Marja-Leena Sorjonen, Anssi Peräkylä ja Kari Eskola (toim.): *Keskustelu lääkärin vastaanotolla*, s. 89–111. Tampere: Vastapaino.
- 2001b: *Responding in conversation: a study of response particles in Finnish*. Verkkoaineisto. Amsterdam: John Benjamins. Saatavilla: <<https://ebookcentral-proquest-com.libproxy.helsinki.fi/lib/helsinki-ebooks/detail.action?docID=623058>>
- SORJONEN, MARJA-LEENA; RAEVAARA LIISA 2006: Kuinka päästä alkuun? Asiointikeskustelun aloittamistavoista – Marja-Leena Sorjonen ja Liisa Raevaara (toim.) Teoksessa *Arjen asiointia. Keskusteluja Kelan tiskin äärellä*, s. 48–85. Helsinki: Suomen Kirjallisuuden Seura.
- STEVANOVIC, MELISA 2016: Sosiaaliset rakenteet – Melisa Stevanovic & Camilla Lindholm (toim.) Teoksessa *Keskusteluanalyysi – Kuinka tutkia sosiaalista toimintaa ja vuorovaikutusta*, s. 200–221. Tampere: Vastapaino.
- STRÖMMER, MAIJU 2017: *Mahdollisuuksien rajoissa – Neksusanalyysi suomen kielen oppimisesta siivoustyössä*. Väitöskirja. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- TANNER, JOHANNA 2012: *Rakenne, tilanne ja kohteliaisuus – Pyynnöt s2-oppikirjoissa ja autenttisissa keskusteluissa*. Väitöskirja. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- THOMPSON, SANDRA A.; FOX, BARBARA A.; COUPER-KUHLEN, ELIZABETH 2015: *Grammar in everyday talk – Building responsive actions*. Cambridge: Cambridge University Press. Verkkoaineisto. Saatavilla: <<https://www-cambridge-org.libproxy.helsinki.fi/core/books/grammar-in-everyday-talk/420A3C45FD85EE9D914020D493476124>>
- VEHVILÄINEN, SANNA 2001: Neuvomisen ongelmia ja ratkaisuja – vertaileva näkökulma – Johanna Ruusuvuori, Markku Haakana ja Liisa Raevaara (toim.) Teoksessa *Institutionaalinen vuorovaikutus: keskusteluanalyttisiä tutkimuksia*, s. 39–61. Tietolipas 173. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- VUORIO, MAIJA 2018: *Koodinvaihto keittiömestarin kielellisenä resurssina*. Kandidaatintutkielma. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- WATTS, RICHARD J. 2003: *Politeness. Key topics in sociolinguistics*. Cambridge: Cambridge University Press.

YLI-VAKKURI VALMA 1986: *Suomen kieliopillisten muotojen toissijainen käyttö*.

Turku: Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitoksen julkaisuja.

ZIMMERMAN, DON H. 1998: Identity, context and interaction – Charles Antaki & Sue Widdicombe (toim.) Teoksessa *Identities in talk*. s. 87–106. London: Thousand Oaks, Calif.: SAGE Publications. Verkkoaineisto. Saatavilla: <<https://ebookcentral-proquest-com.libproxy.helsinki.fi/lib/helsinki-ebooks/reader.action?docID=1024111>>

Liite 1: Litterointimerkit

[päällekkäispuhunnan alku
]	päällekkäispuhunnan loppu
(.)	mikrotauko (vähemmän kuin 0.2)
(0.5)	tauko ja sen pituus (sekunnin kymmenesosina)
=	kaksi puhunnosta liittyy toisiinsa saumatta
.	laskeva intonaatio
;	lievästi laskeva intonaatio
,	tasainen intonaatio
?	nouseva intonaatio
↑	seuraava tavu tai sana lausuttu ympäristöä korkeammalta
↓	seuraava tavu tai sana lausuttu ympäristöä matalammalta
s <u>i</u> tten	äänteen tai tavun painotus
>joo<	nopeutettu jakso
<joo>	hidastettu jakso
si:tten	äänteen venytys
°joo°	ympäristöä vaimeampaa puhetta
JOO	kovaäänistä puhetta tai huutoa
#joo#	nariseva ääni
@joo@	äänen laadun muutos
.hhh	sisäänhengitys
hhh	uloshengitys
.joo	sana lausuttu sisäänhengittäen
he he he	naurua
j(h)oo	sana lausuttu nauraen
£joo£	hymyillen lausuttu jakso
si-	sana jää kesken
(joo)	epävarmasti kuultu jakso
(--)	jakso, josta ei ole saatu selvää
=>	osoittaa riviä, jolla tarkkailtava ilmiö on

Liite 2: Multimodaaliset litterointimerkit

Liitteenä multimodaaliset litterointimerkit, jotka ovat peräisin Lorenza Mondadan kehittämästä merkkijärjestelmästä. (Täydempi versio merkeistä saatavilla <https://www.lorenzamondada.net/multimodal-transcription.>)

* *	Kehollinen toiminta
+ +	
---> ---->	Merkitty kehollinen toiminta jatkuu toisella rivillä seuraavaan samanlaiseen symboliin saakka.
>>	Toiminta on alkanut ennen aineistokatkelman alkua.
--->>	Toiminta jatkuu aineistokatkelman päätyttyä.
.....	Liikkeen valmisteluvaihe
----	Liikkeen huipentuman saavuttaminen ja ylläpito
,,,,,	Liikkeen vetäytymisvaihe
asi	Kehollisen toiminnan tuottajan tunniste